

PAUL LAFARGUE

TEMBELLİK HAKKI

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: ALİ BERKTAY

Genel Yayın: 4685

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüphanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamayacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

**PAUL LAFARGUE
TEMBELLİK HAKKI**

**ÖZGÜN ADI
LE DROİT À LA PARESSE**

**FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
ALİ BERKTAY**

**© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2019
Sertifika No: 40077**

**EDİTÖR
KORAY KARASULU**

**GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM**

**DÜZELTİ
NEBİYE ÇAVUŞ**

**GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI**

I. BASIM, ŞUBAT 2020, İSTANBUL

**ISBN 978-625-7999-42-7 (CİLTLİ)
ISBN 978-625-7999-41-0 (KARTON KAPAKLI)**

**BASKI-CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
MALTEPE MAH. LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/80-81 TOPKAPI
ZEYTİNBURNU İSTANBUL
Tel: (0212) 501 02 72 - (0212) 501 35 91 Faks: (0212) 480 09 14
Sertifika No: 40514**

**Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında
gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla
çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.**

**TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr**

HASAN
ÂLİ
YÜCEL
KLASİKLER
DİZİSİ

CCCLXXII

PAUL LAFARGUE

TEMBELLİK HAKKI

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
ALİ BERKTAY

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

Önsöz

Bay Thiers' 1849 yılı ilköğretim komisyonunda şöyle demişti: "Ruhbanın nüfuzunu hâkim kılmak istiyorum, çünkü insana bu dünyanın keyfini çıkar diyen felsefenin aksine, bu dünyaya acı çekmek için geldiğini öğreten o iyi felsefeyi yaymak konusunda ruhbana güveniyorum." Bay Thiers, yırtıcı bencilliğini ve darkafalılığını şahsında temsil ettiği burjuva sınıfının ahlak anlayışını dile getiriyordu.

Burjuvazi, ruhban tarafından desteklenen soylulara soyluluğa karşı mücadele ederken, elinde hür muhasebe (*liberum examen*)** ve tanrıtanımazlık bayraklarını taşıyordu, ama zaferi kazanınca üslubunu ve tutumunu değiştirdi; bugün ekonomik ve politik üstünlüğünü dinle desteklemeyi amaçlıyor. 15. ve 16. yüzyıllarda pagan geleneklerini neşeyle sahiplenmişti ve Hristiyanlık tarafından kınanan bedeni ve tensel tutkuları yüceltiyordu; günümüzde ise kendisi gırtlığına kadar mala, mülke ve zevke batmış durumdayken düşünürlerinin, Rabelais'lerin, Diderot'ların öğretilerini inkâr ederek, ücretli-

-
- Adolphe Thiers (1797-1877), devlet adamı, avukat, gazeteci, tarihçi. Paris Komünü'nü kanla bastıran hükümetin başındaydı. Fransa'da III. Cumhuriyet'in ilk cumhurbaşkanı oldu. (ç.n.)
  - ** Herhangi bir konuyu veya şeyi, dogmalara veya otorite kabul edilmiş referanslara dayanma zorunluluğu duymadan özgürce inceleme. Hür irade (cüzi irade), vicdan özgürlüğü ve tanrıtanımazlık kavramlarıyla yakından ilişkilidir. (ç.n.)

lere dünya nimetlerinden uzak durmayı vadediyor. Hristiyan ahlakının içler acısı parodisi olan kapitalist ahlak, emekçinin bedenini aforoz ediyor; üreticiyi en asgari ihtiyaçlarına indirgemeyi, sevinç ve tutkularını yok etmeyi, dur durak bilmeden çalışan bir makine rolüne mahkûm etmeyi ideal olarak benimsiyor.

Devrimci sosyalistler, burjuva filozofların ve hiciv yazarlarının yürüttüğü kavgayı yeniden başlatmalılar; kapitalizmin ahlakına ve toplumsal kuramlarına karşı saldırıya geçmeliler; eyleme çağrılı sınıfın zihinlerine egemen sınıf tarafından ekilen önyargıları yıkmalılar; her türlü ahlakın iki yüzlü sofularının suratına, dünyanın bundan böyle emekçinin gözyaşı vadisi¹ olmaktan çıkacağını haykırmalılar; “mümkünse barışçı yollardan, yoksa şiddete başvurarak” kuracağımız geleceğin komünist toplumunda insanların tutkuları özgür kalacak, çünkü “bu tutkuların hepsi doğaları gereği iyidir, tek yapmamız gereken kötü ve aşırı kullanılmalarını engellemektir”;¹ bu aşırılıklardan da ancak söz konusu tutkuların birbirlerini karşılıklı dengelemesiyle, insan organizmasının uyumlu gelişimiyle kaçınılabilir, çünkü Dr. Beddoe’nun dediği gibi, “bir ırk ancak fiziksel gelişiminde doruğa çıktığında, en yüksek enerji ve ahlaki güç noktasına erişir.”² Büyük doğabilimci Darwin’in de görüşü buydu.³

* * *

Birkaç ek notla birlikte yeniden yayımladığım çalışma hakkının çürütülmesi, haftalık *Égalité* dergisinde (1880 yılı, ikinci seri) yayımlandı.

P. L.

Sainte-Pélagie Cezaevi, 1883

-
- *Kitab-ı Mukaddes*’e gönderme: “Baka [gözyaşı] Vadisi’nden geçerken/Pınar başına çevirirler orayı./Güz yağmurları orayı berekete boğar./Gittikçe güçlenir./Siyon’da Tanrı’nın huzuruna çıkarlar (Mezmurlar, 84:6-7). (ç.n.)
  - Paris’te 1790-1899 yılları arasında fiilen kullanımda kalan cezaevi. Lafargue *Tembellik Hakkı*’nı “devrimci propaganda yapmak” suçlamasıyla 1883’te konduğu bu cezaevinde yazmıştır. (ç.n.)

I

Feci Bir Dogma

Kapitalist uygarlığın hüküm sürdüğü ulusların işçi sınıflarını tuhaf bir çılgınlık sarmış durumda. Bu çılgınlık, iki yüzyıldır mahzun insanlığa eziyet eden bireysel ve toplumsal sefaletleri peşine takmış sürüklüyor. Bu çılgınlığın adı çalışma aşkı; bireyin ve evlatlarının yaşamsal güçlerini son noktasına kadar tüketen azgın çalışma tutkusu. Rahipler, iktisatçılar, ahlak kuramcıları bu zihinsel sapıtmaya karşı çıkacaklarına, çalışmayı iyice kutsallaştırdılar. Kör ve dar kafalı insanlar oldukları için Tanrılarından daha bilge olmak istediler; zayıf ve hakir insanlar oldukları için, Tanrılarının lanetlediğine itibarını iade etmek istediler. Ne Hristiyan ne iktisatçı ne de ahlakçı olma iddiası taşıyan ben, onların yargısını Tanrılarının yargısına havale ediyorum; dinî, iktisadi, hür düşünür ahlaklarının hükümlerini çalışmanın kapitalist toplumdaki tüyler ürpertici sonuçlarına havale ediyorum.

Çalışma kapitalist toplumda her türlü entelektüel soysuzlaşmanın, her türlü organik bozulmanın sebebidir. Rothschild ekürisinden, iki elli bir uşak takımı tarafından hizmet edilen bir safkanı, Normandiya çiftliklerinin toprağı süren, gübre taşıyan, hasadı ambarlara götüren ağır

kadanasıyla karşılaştırsın. Bir ticaret misyonerlerinin ve din tacirlerinin henüz Hristiyanlık, frengi ve çalışma dogmasıyla bozamadıkları soylu vahşiye, bir de bizim sefil makine kölelerimize bakın.⁴

Uygar Avrupa'mızda doğuştan güzel insanların izini arayacak olsak, iktisadi önyargıların çalışmaya duyulan kini henüz söküp atamadığı uluslara bakmak gerekir. Ne yazık ki giderek bozulan İspanya hâlâ bizdeki cezaevi ve kışlalardan daha az sayıda fabrikaya sahip olmakla övünebilir; bir sanatçı kestane gibi esmer, çelik gibi dik ve esnek, gözüpek Endülüslüyü hayranlıkla izlemekten keyif alabilir; delik deşik pelerinine ihtişamla sarınmış dilencinin Ossuna düklerine *amigo* diye seslendiğini duyunca insanın kalbi ürperir. İçindeki ilkel hayvan henüz iğdiş edilmemiş İspanyol için çalışmak köleliklerin en beteridir.⁵ Büyük dönemlerin Yunanları da çalışmaya karşı aşağılamadan başka his beslemezlerdi; sadece kölelerin çalışmasına izin vardı: Özgür insan beden temrinleri ve zekâ oyunlarından başka bir şey bilmezdi. Üstelik Aristoteles'lerin, Phidias'ların, Aristophanes'lerin yaşadığı bir halkın içinde dolaşılın ve soluk alınan bir devir söz konusuydu; bir avuç yiğidin Marathon'da Asya'dan gelmiş kalabalık orduları ezdiği bir zamandı; İskender bir süre sonra o Asya'yı fethedecekti. Antikçağ'ın filozofları, özgür insanın bozulması olarak görülen çalışmanın aşağılanmasını vazediyorlardı; ozanlar Tanrıların armağanı olan tembelliğe türküler yakıyorlardı:

● *Meliboe, Deus nobis hoec otia fecit.*⁶

İsa, dağdaki konuşmasında tembelliği vazetmişti: “Kır zambaklarını göz önüne getirin: Ne güzel serpilip büyürler! Ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Size diyorum ki, Süleyman bile tüm görkeminin içinde bunlardan biri gibi giyinip kuşanmamıştı.”⁷

Sakallı ve ürkütücü tanrı Yehova kendisine tapınanlara ideal tembelliğin en üstün örneğini verdi; altı gün çalıştıktan sonra sonsuza kadar dinlenmeye çekildi.

İyi ama çalışmayı organik bir zorunluluk olarak gören ırklar hangileridir? Auvergneliler; İskoçlar, yani Britanya adalarının Auvergnelileri; Gallegolar, yani İspanya'nın Auvergnelileri; Pomeranyalılar, yani Almanya'nın Auvergnelileri; Çinliler, yani Asya'nın Auvergnelileri. Bizim toplumumuzda, çalışmak için çalışmayı seven sınıflar hangileridir? Tarlaları üzerinde eğilmiş çalışan toprak sahibi köylüler ve dükkânlarına çöreklenmiş küçük burjuvalar yer altı dehlizlerinde dolaşan köstebeğe benzerler ve asla dikilip şöyle bir doğrulup doğayı doyasıya seyretmezler.

Ama bu arada proletarya, uygar ülkelerin tüm üreticilerini kucaklayan büyük sınıf; kendisi özgürleştikçe insanlığı da kölece çalışmaktan kurtaracak ve insan denen hayvanı özgür bir varlık haline getirecek sınıf; içgüdülerine ihanet edip, tarihsel misyonunu doğru değerlendirmeyen proletarya, çalışma dogması tarafından yoldan çıkarıldı. Bunun cezası ağır ve korkunç oldu. Tüm bireysel ve toplumsal sefaletler proletaryanın çalışma tutkusundan doğdu.

II

Çalışmanın Takdisi

1770’te Londra’da yazarı belli olmayan bir kitap çıktı: *An Essay on Trade and Commerce*. O dönemde belli bir gürültü kopardı. Büyük bir hayırsever olan yazarı, “İngiltere’nin manüfaktür plebinin, tüm bireyleriyle, İngiliz oldukları için Avrupa’nın diğer herhangi bir ülkesindeki işçilerden daha özgür ve daha bağımsız olma ayrıcalığına doğuştan sahip oldukları konusunda sabit fikirli” olmalarına öfkeleniyordu: “Bu fikir cesaretlerini artıracak askerler açısından faydalı olabilir; ama manüfaktür işçilerinin içine ne kadar az işlerse hem onlar hem de devlet için o kadar iyi olur. İşçiler kendilerini amirlerinden asla bağımsız hissetmemelidir. Nüfusun neredeyse sekizde yedisi hiç mülk sahibi olmayan veya çok az bir mülke sahip bizimki gibi bir ticaret devletinde, bu tarz beğenileri teşvik etmek aşırı tehlikelidir. Sanayi yoksullarımız şu anda dört günde kazandıkları para için altı gün çalışmaya razı oluncaya kadar tedavi tamamlanmış sayılmaz.” Yani, Guizot’dan yaklaşık bir yüzyıl önce Londra’da, çalışmanın insanın soylu tutkularının önünde bir engel olduğu açık açık beyan ediliyordu. Napoléon 5 Mayıs 1807’de Osterode’da şöyle yazıyordu: “Halklarımı çalıştıkça günahlar azalacaktır. Yetke sahibi benim... ve pazar günleri, ayın saati geçtikten sonra, dükkânların açılmasını, işçilerin

işlerinin başına dönmesini emretmek niyetindeyim.” *Essay on Trade*’in yazarı, tembelliğin kökünü kazımak, ondan kaynaklanan gurur ve bağımsızlık duygularının belini bük-mek için, yoksulları ideal çalışma evlerine (*ideal workhou-ses*) kapatmayı teklif ediyordu; bu evler “insanların günde on dört saat çalıştırılacakları, dolayısıyla yemek saatleri çı-karıldığında, geriye tam on iki saat dolu dolu çalışma vakti kalacak dehşet evleri” olacaktı.

Günde on iki saat çalışma; 18. yüzyılın yardımseverleri-nin ve ahlakçılarının ideali işte buydu. Biz bunu da aştık ve *nec plus ultra!* Modern atölyeler işçi kitlelerinin hapsedildi-ği, sadece erkeklerin değil kadın ve çocukların da günde on iki ila on dört saat zorunlu çalışmaya mahkûm edildiği ideal ıslahevlerine dönüştürüldü!⁸ Terör dönemi kahramanlarının evlatları da çalışma dini tarafından o derece bozulmuşlar-dı ki, 1848’den sonra fabrikalarda çalışma süresini on iki saatle sınırlayan yasayı sanki devrimci bir kazanımış gibi kabul edebildiler! Çalışma Hakkı’nı devrimci bir ilke ilan ediyorlardı. Yazıklar olsun Fransız proletaryasına! Böyle bir bayağılığı ancak köleler sergileyebilirdi. Antikçağ Yunanı, kapitalist uygarlığa yirmi yıl maruz kalmadan, böyle bir aşığılanmayı aklından bile geçiremezdi.

Şayet zorunlu çalışma ıstırapları, açlık işkenceleri *Kitab-ı Mukaddes*’in çekirgelerinden daha kalabalık sürüler halinde proletaryanın üzerine çökmüşse, onları bizzat çağırdığını söylemek gerekir.

İşçiler Haziran 1848’de elde silah talep ettikleri çalışmayı ailelerine de dayattılar; kadınlarını ve çocuklarını sanayi baronlarına teslim ettiler. Ocaklarını kendi elleriyle yıktılar, karılarının sütlerini kendi elleriyle kuruttular: Hamile ve bebeklerini emziren zavallı kadınlar madenlere ve manüfaktürlere gidip boyun eğmek ve sinirlerini yıpratmak zorunda kaldılar; kendi elleriyle çocuklarının hayatını

• Bundan ötesi de yok. (Lat.)

ve sağlığını mahvettiler. Yazıklar olsun proleterlere! Fabllarımızın, eski masallarımızın lafını esirgemeyen, dobra dobra konuşan, “ilahi şişeye” âşık çenebaz kadınları nerede? Habire dolanıp duran, habire yemek pişiren, neşe saçan, hiç acı çekmeden sağlıklı ve güçlü bebekler doğuran o şen şakrak kadınlar nerede? Bugün karşımızda, beti benzi solmuş cılız çiçekler gibi, kanları kaynamayan, mideleri harabeye dönmüş, uzuvları uyuşmuş fabrika kızları ve kadınları var! Gerçek zevki asla yaşamamışlar ve kızlıklarını nasıl verdiklerini hiçbir zaman çapkın bir neşeyle anlatamayacaklar! Ya çocuklar? On iki saat çalıştırılan çocuklar! Ne felaket! Ama Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi’nin tüm Jules Simon’ları, Cizvitliğin tüm Germiny’leri, çocukların zekâsını dumura uğratmak, sezgilerini çürütmek, organizmalarını tahrip etmek konusunda kapitalist atölyenin günahkâr atmosferinde çalışmak kadar büyük bir bela icat edemezlerdi.

Çağımız çalışma asrıymış, öyle diyorlar; aslında acı, sefalet ve çürüme asrı...

Buna rağmen, kafası içler acısı bir karmaşadaki Auguste Comte’tan, insanı güldürecek kadar berrak Leroy-Beaulieu’ye kadar burjuva filozoflarının, iktisatçıların; şarlatanca romantik Victor Hugo’dan naifçe grotesk Paul de Kock’a kadar burjuva edebiyatçıların hepsi, Çalışma’nın büyük oğlu olan İlerleme tanrısının şerefine mide bulandırıcı türküler yaktılar. Onlara bakılacak olursa dünyaya mutluluk hükmedecekti; eli kulağındaydı, hissediliyordu. Geçmiş asırlara gidip, feodal tozları ve sefaletleri karıştırıyor, günümüzün damak zevkine uygun karanlık günah keçileri bulup çıkarıyorlardı. Düne kadar büyük senyörlerin maiyetinde yer alan, bugün de burjuvazinin kalem uşaklığını üstlenmiş

• *la dive bouteille*: İlk kez Rabelais tarafından, V. Kitap’ta (1546) Bacbuc ile Panurge arasındaki konuşmada kullanılmış deyim. *Dive, divine*’den (ilahi) türetilmiş, şarabı simgelemek için kullanılmıştır. (ç.n.)

bu kibirli, karnı tok, gelirleriyle bir eli yağda bir eli balda yaşayan insanlardan bıkmadık mı? Retorikçi La Bruyère'in köylüsüyle bizi bıktırmadılar mı? Peki o zaman! İşte onlardan biri, Enstitü üyesi olan ve 1848'de de kitlelerin arasında burjuva ekonomisinin ve ahlakının budalalıklarını yayan âlimler cemiyetinde (Thiers, Cousin, Passy, akademisyen Blanqui de bu cemiyetin içindeydi) yer almış Dr. Villermé tarafından, kapitalist İlerleme'nin 1840. yılında çizilen, proleterlerin neler kazandıklarının parlak tablosu...

Dr. Villermé manüfaktürlerin Alsace'ından, Kestner'lerin, Dollfus'ların, sanayici hayırseverliğinin ve cumhuriyetçiliğinin bu nadide çiçeklerinin Alsace'ından sesleniyor. Ama doktor, proleterlerin sefalet tablosunu karşımıza koymadan önce, eski sanayinin zanaatkârının vaziyetini tasvir eden Alsaceli bir manüfaktür sahibine, Dollfus, Mieg ve Ortakları şirketinden Bay Th. Mieg'e kulak verelim: "Bundan elli yıl önce (1813'te, makineleşmiş modern sanayinin doğmaya başladığı sırada) Mulhouse'ta işçilerin hepsi toprağın çocuklarıydı, hem kentte hem de civar köylerde oturuyorlardı ve hemen hepsinin birer evi, çoğunlukla da birer küçük tarlası vardı."⁹ O dönem emekçinin altın çağıydı. Ama o sırada Alsace sanayii dünyayı henüz pamuklu kumaşlarıyla doldurmuyor, Dollfus'larına, Koechlin'lerine milyonlar kazandırmıyordu. Ama yirmi beş yıl sonra, Villermé Alsace'ı ziyaret ettiğinde, modern Minotauros,* kapitalist atölye yöreyi ele geçirmişti; insan emeğine duyduğu açlıkla işçileri daha iyi ezip, sıkmak ve içlerindeki emeği kökünden söküp çıkarmak için onları evlerinden koparmıştı. Makinenin ıslığına binlerce işçi koşuyordu.

Villermé şöyle diyor: "Büyük bir bölümü, on yedi binden beş bini, yüksek kiralara yüzünden komşu köylerde

---

* Yunan mitolojisinin insan gövdeli, boğa başlı canavarı. Atinalılar dokuz yılda bir Minotauros'a kurban edilmek üzere on dört genci Kral Minos'a gönderirlerdi. (ç.n.)

barınmak zorunda kalıyordu. Bazıları çalıştıkları manüfaktürden 2 fersah,* hatta 2,25 fersah mesafede ikamet ediyorlardı.

Mulhouse'un Dornach semtinde iş yaz kış sabah beşte başlıyor, akşam sekizde bitiyordu... Her sabah nasıl geldiklerini ve akşam nasıl gittiklerini görmeliydiniz. İçlerinde çok sayıda benzi solmuş, zayıf, çamurların içinde yalınayak yürüyen, şemsiyeleri olmadığı için yağmur veya kar yağdığında önlüklerini veya eteklerini yukarı kaldırıp başlarını ve boyunlarını korumaya gayret eden kadınlar ve daha da kalabalık bir grup halinde en az onlar kadar kirli, onlar kadar solgun, çalışırken tezgâhlardan üzerlerine dökülen yağa batmış paçavralar içinde küçük çocuklar var. Giysileri su geçirmediği için yağmurdan daha iyi korunan çocukların kollarında, bahsettiğimiz kadınlardaki gibi, günlük azıklarını koydukları bir sepet bile yok; eve dönene kadar karınlarını doyuracak ekmek parçasını ya ellerinde taşıyor ya da ellerinden geldiği kadar ceketlerinin altına saklıyorlar.

Yani bu zavallılar için, ölçüsüzce uzun bir iş gününün – çünkü en az on beş saat yorgunluğuna, her gün yapılan bu çok zahmetli gidiş gelişlerin bitkinliği de ekleniyor. Bunun sonucunda, akşam uykusuzluktan bitmiş vaziyette eve varıyor ve ertesi sabah da açılış saatinde atölyeye yetişebilmek için tam dinlenemeden yola çıkıyorlar.”

Şimdi sırada kentte kalanların üst üste yığıldıkları viraneler var:

“Mulhouse'un Dornach semtinde ve civardaki evlerde, iki ailenin aynı odanın birer köşesini paylaşıp iki kalasın arasında yere serilmiş samanların üzerinde uyudukları sefil konutları gördüm... Haut-Rhin bölgesindeki pamuk sanayii işçileri öyle derin bir sefalet içinde yaşıyorlar ki, sanayicilerin, tüccarların, kumaşçıların, fabrika müdürlerinin ailelerindeki çocukların yarısı yirmi bir yaşına erişirken, pamuk ipliği iş-

---

* 1 fersah= yak. 5,7 km. (ç.n.)

çilerinin ve dokumacıların ailelerinde çocukların yarısı iki yaşına varmadan ölüyor...”

Villermé atölye çalışmasından söz ederken şunları da ekliyor: “Bu bir iş, bir görev değil, bir işkence ve altı ile sekiz yaş arasındaki çocuklara uygulanıyor... Bu günlük uzun eziyet özellikle pamuk iplikhanelerindeki işçileri mahvediyor.”

Villermé iş süresi konusunda ise, kürek mahkûmlarının ortalama on, Antiller’deki kölelerin ise dokuz saat çalıştıklarına dikkat çekip, görkemli İnsan Hakları’nı ilan eden 89 Devrimi’ni yapmış Fransa’da ise “iş gününün on sekiz saat olduğu ve işçilere yemek araları için sadece bir buçuk saat verilen manüfaktürler” bulunduğunu söylüyordu.¹⁰

Ey burjuvazinin devrimci ilkelerinin uğradığı işler acısı başarısızlık! Ey onun İlerleme tanrısının kasvetli armağanları! Yardımseverler, tembellik ederek zenginleşmek için yoksullara iş verenleri İnsanlığın velinimetleri diye alkışlıyorlar; bir köylü topluluğunun ortasına fabrika dikeceklerine, veba saçsalar, su kaynaklarını zehirleseler daha iyi olurdu. Oraya çalışmayı sokun ve neşeye, sağlığa, özgürlüğe elveda deyin; hayatı güzelleştiren ve yaşanmaya değer kılan her şeye elveda...¹¹

İktisatçılar da bıkip usanmadan işçilere yineliyorlar: Çalışın, toplumsal serveti artırmak için çalışın! Ama bu arada bir iktisatçı, Destutt de Tracy onlara cevap veriyor: “Yoksul ulusların bünyesindeki halk rahat yaşıyor; zengin uluslarda ise halk her zaman yoksul.”

Onun öğrencisi Cherbuliez devam ediyor:

“Bizzat emekçiler, üretim sermayesi birikimiyle işbirliği içine girerek, er veya geç onları ücretlerinin bir bölümünden mahrum edecek olaya katkıda bulunuyorlar.”

Ama kendi bağırsı çağrışılarıyla sağırlaşmış ve aptallaşmış iktisatçılar cevap veriyor: Çalışın, refahınızı sağlamak için durmadan çalışın! Ve Anglikan Kilisesi’nden Rahip Tows-hend, Hristiyan merhameti adına terennüm ediyor: Çalışın,

gece gündüz çalışın; çalışarak sefaletinizi artırıyorsunuz ve sefaletiniz çalışmayı kanun zoruyla dayatma mecburiyetinden kurtarıyor bizi. Çalışmayı kanun yoluyla zorunlu kılmak “fazla zahmetli, fazla şiddet gerektiren ve gürültü koparan bir iş; açlık ise tam tersine dingin, sessiz, sürekli bir baskı olmakla kalmıyor, çalışmanın ve sanayinin en doğal gerekçesi olarak, en güçlü çabaların da yolunu açıyor.” Çalışın, çalışın proleterler, toplumsal serveti ve bireysel sefaletinizi büyütmek için çalışın; çalışın, çalışın ki yoksullaştıkça çalışmak ve sefilleşmek için daha çok nedeniniz olsun. Kapitalist üretimin acımasız kanunu budur.

Proleterler, iktisatçıların aldatıcı sözlerine kulak vererek, çalışma günahına tüm varlıklarıyla teslim oldukları için, sosyal organizmayı ihtilaçlı sarsıntılar içine sokan aşırı üretim kaynaklı sanayi krizlerine bütün toplumu sürüklüyorlar. O zaman mal bolluğu ve alıcı kıtlığından ötürü atölyeler kapanıyor ve açlık bin kayışlı kırbacıyla işçi topluluklarını dövüyor. Çalışma dogmasıyla sersemlemiş proleterler sözde refah dönemlerinde kendilerine reva gördükleri aşırı çalışmanın, şimdi içine düştükleri sefaletin nedeni olduğunu anlamıyorlar. Buğday ambarlarına koşup, “Açız, yemek istiyoruz!.. Doğru, meteliğimiz yok, ama ne kadar dilenci kılıklı da olsak buğday hasadını biz kaldırdık ve bağ bozumlarını biz yaptık...” diye haykırmıyorlar. Jujurieux’den sanayi manastırlarının mucidi Bay Bonnet’nin mağazalarını kuşatıp, “Bay Bonnet, işte ipek sanayiinde çalışan ovalist,* bükücü, eğirici, dokumacı kadın işçileriniz, bir Yahudinin bile gözünü rahatsız edecek yamalı pamuklu elbiseleri içinde tir tir titriyorlar, halbuki tüm Hristiyan camianın yosmalarının ipek elbiselerini onlar eğirip dokudu. Günde on üç saat çalışan zavallı kadınların giyim kuşam düşünecek halleri yoktu, ama şimdi işsizler ve kendi

---

* İplik bükme tezgâhının ortasındaki parçanın oval biçimli olmasından dolayı bu tezgâhları kullanan kadın işçilere verilen ad. (ç.n.)

ürettikleri ipeklilerle süslenip püslenebilirler. Süt dişlerinin düştüğü yaştan itibaren kendilerini servetinize adadılar ve mahrumiyet içinde yaşadılar; şimdi boş vakitleri var ve emeklerinin ürünlerinden biraz da onlar yararlanmak istiyor. Haydi Bay Bonnet, çıkarın şu ipeklilerinizi, Bay Harmel muslinlerini, Bay Pouyer-Quertier patiskalarını, Bay Pinet de onların üşümüş, ıslak ayakçıkları için potinlerini verecek... Tepeden tırnağa giyinip kuşanmış ve şen şakrak kadın işçilerinizi seyretmek hoşunuza gidecek. Haydi ama, döneklık yok; siz insanlığın dostu ve hepsinden önemlisi Hristiyan değil misiniz? – Kadın işçilerinizin canlarından can katarak bina ettikleri servetinizi şimdi onların hizmetine sunun. – Ticarete dost değil misiniz? – Mal dolaşımını kolaylaştırın; işte size yepyeni tüketiciler; sınırsız kredi açın onlara. Hiç tanımadığınız, size hiçbir şey, hatta bir bardak su bile vermemiş tüccarlara pekâlâ kredi açmak zorunda kalıyorsunuz. Kadın işçileriniz borçlarını ellerinden gelen şekilde ödeyeceklerdir; eğer borcun vadesi geldiğinde tüyerler ve senetleri protesto edilirse iflaslarını istersiniz; eğer haczedilecek bir şeyleri yoksa borçlarını dualarıyla ödemelerini şart koşarsınız: Onlar sizi, tütüne boğulmuş kara çuvallarınızdan* daha garantili bir şekilde cennete gönderirler,” diye bağırıyorlar.

İşçiler, kriz anlarından genel bir mal dağıtımı ve keyif zamanı olarak istifade edeceklerine, açlıktan nefesleri kokarak kafalarını atölye kapılarına vuruyorlar. Solgun yüzleri, zayıflamış bedenleri, ağlamaklı konuşmalarıyla sanayicilerin çevresini sarıyorlar: “İyi kalpli Bay Chagot, tatlı Bay Schneider, bize iş verin, biz açlıktan değil çalışmadığımız için azap çekiyoruz, bir tutku bu bizim içimizde!” Ve ayakta duracak halleri bile kalmamış bu zavalılar, eve ekmek götürebildikleri devrin yarı fiyatına on iki saatlik, on dört saatlik emeklerini satıyorlar. Ve sanayinin

---

* Kara cübbeli rahipler. (ç.n.)

hayırseverleri işsizlik dönemlerinden istifade edip imalatı daha ucuza getiriyorlar.

Aşırı çalışma dönemlerini, günün ardından gelen gece gibi değişmeyen bir kader olarak takip eden sanayi krizleri, zorunlu işsizliği ve çaresiz sefaleti peşleri sıra sürüklerken, acımasız iflaslara da yol açarlar. Sanayici, kredisi olduğu müddetçe, çalışma çılgınlığının dizginlerini koyverip, işçilere hammadde temin etmek için borçlanıp durur. Piyasanın gırtlığına kadar doyduğunu ve eğer mallarını satamazsa senetlerini vadesinde ödeyemeyeceğini düşünmeden üretimi sürdürür. Köşeye sıkıştığında da Yahudiye yalvarır, ayaklarına kapanır, kanını, şerefini sunar ona. Rothschild, “Biraz altın daha çok işime gelirdi,” diye cevap verip ekler: “Deponuzda 20.000 çift çorap var, beheri yirmi metelik, onları dört meteliğe alırım.” Çorapları alan Yahudi bunları altı ila sekiz meteliğe satar ve taş atıp kolu yorulmadan yüzer meteliklik ıslıl ıslıl mangırları cebine doldurur: Ama sanayici daha iyi sıçrayabilmek için gerilemiştir sadece. Nihayet felaket gelip çatar ve depolar malla dolup taşar; kapıdan içeri nasıl girdikleri bilinmeyen onca mal pencerelerden dışarı atılır. İmha edilen malların değeri yüz milyonlarla ölçülür; geçen yüzyılda bu mallar yakılıyor veya suya atılıyordu.¹²

Ama sanayiciler bu sonuca erişmeden önce, yığılan mallarına pazar bulabilmek için bütün dünyayı dolaşırlar; pamuklu kumaşlarını o piyasalara sürebilsinler diye, hükümetlerini Kongo’ları ilhak etmeye, Tonkin’leri ele geçirmeye, Çin Seddi’ni top atışlarıyla yıkmaya zorlarlar. Geçmiş yüzyıllarda, kim Amerika ve Hindistan’da mal satış tekeli ni ele geçirecek diye, Fransa ile İngiltere arasında ölümüne bir düello yaşıyordu. 16, 17 ve 18. yüzyılların kolonyal savaşları sırasında, denizler binlerce genç ve güçlü erkeğin kanlarıyla boyandı.

Tıpkı mal bolluğu gibi, sermaye bolluğu da yaşanır. Finansçılar sermayelerini nereye yatıracaklarını bilemez hale

gelirler; o zaman sigara içip güneşin altında tembel tembel keyif çatan mutlu uluslara gidip, oralara demiryolları döşemeye, fabrikalar kurmaya ve çalışma lanetini taşımaya başlarlar. Ama Fransız sermaye ihracı bir sabah diplomatik karışıklıklar nedeniyle son bulur: Fransa, İngiltere ve Almanya kimin tefecilerinin parası önce ödenecek diye Mısır'da az daha saç saça baş başa kavgaya tutuşacaklardı; Meksika'ya ise ödenmemiş borçların tahsilatı için icra memuru olarak Fransız askerleri gönderildi.¹³

Bu bireysel ve toplumsal sefaletler ne kadar büyük ve sayısız olurlarsa olsunlar, ne kadar sonsuz görünürlerse görünsünler, Proletarya, "İstiyorum" dediği anda, aslan yaklaşırken toz olan sırtlanlar ve çakallar gibi yok olup gideceklerdir. Ama Proletarya, kendi gücünün bilincine varmak için, Hristiyan ahlakın, iktisadi ahlakın, hür düşünceli ahlakın önyargılarını ayaklarının altına alıp çiğnemelidir; kendi doğal içgüdülerine dönüp, burjuva devriminin metafizik avukatları tarafından uydurulmuş tıknaf İnsan Hakları'ndan bin kat daha soylu ve kutsal olan *Tembellik Hakları*'nı ilan etmelidir; günde üç saatten fazla çalışmama, günün geri kalanında ve geceleri tembellik etmeli, yiyip içip eğlenmelidir.

Bu noktaya kadar işim kolaydı, tek yapmam gereken, ne yazık ki herkesin yakından bildiği gerçek hastalıkları betimlemekten ibaretti. Ama Proletarya'yı ona bulaştırılan ahlakın ahlaksızlık, yüzyılın başından beri kendini kaptırdığı dizginsiz çalışmanın bugüne kadar insanlığın başına gelmiş en büyük afet olduğuna, çalışmanın ancak günde üç saati geçmeyecek şekilde düzenlendiğinde tembellik zevkleri içinde bir çeşniye, insan organizmasına iyi gelen bir egzersiz, toplumsal organizmaya faydalı bir tutkuya dönüşeceğine ikna etmek benim gücümü aşan çetin bir görev olur; böyle bir işin altından ancak komünist iktisatçılar, sağlık bilgisi

---

• *Libre-penseur*: dini dogmalara karşı. (ç.n.)

ve fizyoloji uzmanları kalkabilir. Ben ise sonraki sayfalarda, modern üretim koşullarını ve onların sınırsız yeniden üretim gücünü veri kabul ettiğimizde, işçilerin saçma sapan çalışma tutkusunu bastırmak ve onları ürettikleri malları tüketmeye mecbur etmek gerektiğini kanıtlamakla yetineceğim.

III

Aşırı Üretimin Sonuçları

Cicero zamanından bir Yunan ozanı, Antiparos köle kadınları özgürleştirecek ve altın çağın geri gelişini sağlayacak (tahıl öğüten) su değirmeninin icadını şu dizelerle övüyordu:

“Değirmen taşını çeviren kollarınız kurtuldu ey değirmenci kadınlar, uyuyun rahat rahat! Bırakın günün doğuşunu haber veren horoz ötsün boşu boşuna! Demeter kölelerin işini su perilerine verdi, bakın nasıl neşeyle sıçırıyorlar çarkın üstünde, işte sarsılan dingil dönüyor çark parmaklarıyla birlikte ve döndürüyor ağır değirmen taşını. Biz de atalarımız gibi yaşayalım ve madem ki işimiz kalmadı, tanrıçanın armağanlarının keyfini çıkaralım.”

Heyhat! Pagan ozanın müjdelediği boş vakitler bir türlü gelmedi; kör, ahlaksız ve canice çalışma tutkusu, özgürleştirici makineleri özgür insanları köleleştirme aracına dönüştürüyor; makinelerin üretkenliği insanları yoksullaştırıyor.

İyi bir kadın işçi iğiyle dakikada en fazla beş ilmik atabilir, halbuki bazı yuvarlak dokuma tezgâhları aynı sürede tam otuz bin ilmik atıyor. Demek ki makinenin her dakikası, kadın işçinin çalıştığı yüz saate eşdeğer veya makinenin çalıştığı her dakika kadın işçiye on gün dinlenme hakkı veriyor. Dokuma sanayii için doğru olan, modern mekanik sayesinde yenilenmiş tüm sanayiler için de az çok

geçerlidir. Ama ne görüyoruz? Makineler mükemmelleşip durmadan artan bir hız ve doğrulukla insanın çalışmasını aşağı çekerken, işçi dinlenme süresini bu oranda artıracığına sanki makineyle yarışmak ister gibi gayretini iki katına çıkarıyor. Ne saçma ve öldürücü bir rekabet!

Proleterler, insan ile makine arasındaki rekabetin serbestçe gelişmesi için kadim loncalardaki zanaatkârların iş sürelerini kısıtlayan bilgece yasaları kaldırdılar; tatil günlerini iptal ettiler.¹⁴ Yani yalancı iktisatçıların dediklerine kanıp, üreticiler o dönemde yedi günün sadece beşinde çalışıyorlardı diye karınlarını ancak hava ve suyla doyuruyorlar mı sanmışlardı? Haydi oradan! Onların dünya zevklerini tatmaya, sevişip gülmeye, eğlenceli Aylaklık tanrısı şerefine neşeli şölenler vermeye ayıracak boş vakitleri vardı. Şimdi Protestanlıkla malul kasvetli İngiltere'nin adı o sıralarda "Neşeli İngiltere"ydi (*Merry England*). Rabelais, Quevedo, Cervantes ve pikaresk romanların* meçhul yazarları, iki muharebe ve iki yıkım arasında keyfi sürülen ve her şeyin "çanaklar dolusu" tüketildiği o görkemli ziyafetlerin tasvirleriyle ağızımızı sulandırırılar.¹⁵ Jordaens ve Flaman okulu da onları iç açıcı tuvallerinde kayda geçirmişlerdir. Gargantua'yı aratmayan o muhteşem mideler, ne oldu size? Tüm insanlığın düşüncesini kucaklayan o yüce beyinler, ne oldu size? İyice yozlaştık ve küçüldük. Hasta sığır etleri, patates, boyalı şarap, Prusya şnapsı zorunlu çalışmayla ustaca birleştirilince bedenlerimizi güçsüz düşürüp aklımızı kısıtladılar. Ve insanlar midelerini küçültüp makineler üretkenliklerini artırırken, tam o sırada iktisatçılar karşımıza geçip Malthus kuramını, riyazet dinini ve çalışma dogmasını vazediyorlar! Onların dillerini koparıp köpeklere atmak lazım.

---

* Pikaresk roman, 16. yüzyılda şövalye romanlarına ve kır yaşamını konu alan romanlara tepki olarak ortaya çıkan; toplumun aşağı tabakalarındaki düzenbaz, dalavereci ancak becerikli ve kurnaz bir kahramanın maceralarını işleyen roman türüdür. Zaten İspanyolca *pícaro* sözcüğü, namussuz, kurnaz, hinoğlunun manasına gelmektedir. (ç.n.)

İşçi sınıfı ahmakça iyi niyetiyle beyninin yıkanmasına izin verdiği; doğuştan gelen coşkusuyla hiç düşünmeden çalışmaya ve mahrumiyete atıldığı içindir ki kapitalist sınıf kendini zorunlu tembellik ve zevküsefaya, üretmemeye ve aşırı tüketmeye mahkûm edilmiş halde bulmuştur. Ama işçinin aşırı çalışması onun bedenini çürütüp sınırlarını kerpetenle burduğu gibi, burjuva açısından da çeşitli dertlere gebe dir.

Üretici sınıfın kendini mahkûm ettiği mahrumiyet, onun tarafından aşırı üretilen malların burjuvalar tarafından aşırı tüketilmesini zorunlu kılar. Kapitalist üretimin başlarında, bundan bir veya iki yüzyıl önce, burjuva sağduyulu ve dingin töreleri olan, düzenli bir insandı; tek bir eş veya hemen hemen tek bir eş ona yetiyordu; ne aşırı içiyor ne de aşırı yiyordu. Sefih yaşamın soylu erdemlerini saraydaki erkeklere ve kadınlara bırakmıştı. Bugün ise sonradan görme oğullarının hepsi kendilerini fuhuşu geliştirmeye ve cıva madenlerinde çalışan işçilerin emekleri boşa gitmesin diye vücutlarını cıva doldurmaya* adanmış durumdadır; La Flèche'in tavuk yetiştiricilerini ve Bordeaux'nun bağcılarını teşvik etmek için mantarlı horoz dolması tıkınıp, Laffite şarabı içmeyen burjuva yoktur. Bu meslekte organizma hızla harap olur, saçlar dökülür, dişetleri çekilir, gövde şekilsizleşir, göb ek şişer, solunum zorlaşır, hareketler hantallaşır, eklem ler kireçlenir, parmak kemikleri katılaşı r. Sefahat hayatının yorgunluklarını kaldıramayacak kadar çelimsiz, ama kafa sız işgüzarlık kamburuyla malul olanlar ise, ekonomi-politik alanının Garnier'leri, hukuk felsefesinin Aollas'ları gibi, dizgicilerin ve matbaacıların boş vakitlerini ziyan eden tuğla gibi sıkıcı kitaplar yumurtlarlar.

Sosyete kadınlarının da çok çileli bir hayatları vardır. Terzilerin dikmek için iflahlarının kesildiği peri kızı tuvaletlerini denemek ve onaylamak için akşamdan sabaha kadar

---

* 20. yüzyıla gelinceye ve penisilin bulununcaya dek, yaklaşık 450 yıl boyunca frengi tedavisinin baş ilacı cıvaydı. (ç.n.)

bir elbiseden diğerine mekik dokurlar; boş kafalarını saatler boyunca saç sanatçılarına emanet ederler, onlar da sahte topuz tutkularını her ne pahasına olursa olsun tatmin etmek için uğraşıp dururlar. Daracık korseler içinde boğulan, potinleri ayaklarını sıkan, bir kömür işçisinin yüzünü pancar gibi kızartacak kadar dekolte giyen bu hanımlar, geceler boyunca yoksullara birkaç kuruş toplayabilmek için yardım balolarında dolaşıp dururlar. Birer azizedir onlar!

Burjuvazi, ikili toplumsal işlevi olan hiç üretmeme ve aşırı tüketmeyi yerine getirirken, mütevazı zevklerini kirliletmekle, iki yüzyıl öncesinin çalışkan alışkanlıklarını yitirmekle ve kendini dizginsiz lükse, mantarlı hazımsızlıklara, frengili sefahat âlemlerine kaptırmakla kalmadı, yardımcı tutmak maksadıyla muazzam bir insan kitlesini üretici emek içinden koparıp aldı.

Üretici güçlerdeki bu kaybın ne kadar devasa boyutlarda olduğunu kanıtlayan birkaç rakam verelim:

1861 sayımına göre, İngiltere ve Galler nüfusu 20.066.244 kişiydi; bunun 9.776.259'u erkek, 10.289.965'i kadındı. Bu sayıdan çalışamayacak kadar yaşlı veya küçük olanlar, kadınlar, üretime katılmayan yeniyetmeler ve çocuklar; sonra da yöneticiler, polis, ruhban, yargıçlar, ordu, fuhuş, sanat, bilim vb. *ideolojik* meslekler; son olarak da toprak rantı, faiz, temettü, vb. biçiminde sadece başkasının emeğiyle geçinenler çıkarıldığında, geriye iki cinsiyetten ve her yaştan kabataslak 8 milyon insan kalır; üretim, ticaret, finans, vb. alanlarda çalışan kapitalistler de buna dâhildir. Bu sekiz milyon içindeki dağılım şöyledir:

Tarım işçileri (çobanlar, uşaklar ve çiftçilerin evlerinde yaşayan çiftlik kızları dâhil): 1.098.261

Pamuk, yün, kenevir, keten, ipek, dokuma fabrikalarının işçileri: 642.607

Kömür ve diğer maden işçileri: 565.835

Metalürji işçileri (yüksek fırınlar, haddehaneler, vb.): 396.998
Hizmetçi sınıfı: 1.208.648

“Tekstil fabrikalarındaki işçileri, kömür ve diğer maden işçileriyle toplarsak, 1.208.442 eder; tekstil işçileriyle tüm metalürji fabrikalarındaki işçileri toplarsak, 1.039.605 eder; yani her seferinde modern ev kölelerinden daha düşük bir sayı çıkmaktadır. İşte makinelerin kapitalist kullanımının muhteşem sonucu.”¹⁶ Büyüklüğü kapitalist uygarlığın eriştiği dereceyi gösteren bu hizmetçi sınıfına, zengin sınıfların pahalı ve gereksiz zevklerini tatmin etmekten başka bir işle uğraşmayan zavallıları da eklemek gerekir: elmas yontucuları, dantelciler, nakışçılar, lüks ciltçiler, lüks terziler, sayfiye evlerinin dekorasyonunu yapanlar ve benzeri...¹⁷

Burjuvazi, bir kez mutlak tembellik içine çöküp, zorunlu tatmin arayışıyla ahlakı bozulunca, çektiği sıkıntıya rağmen yeni yaşam tarzına uyum sağladı. Her türlü değişimi dehşetle karşılamaya başladı. İşçi sınıfı tarafından tevekkülle kabul edilen sefil yaşam koşullarının ve çarpık çalışma tutkusunun yarattığı organik bozulmanın görünümü, burjuvazinin her türlü çalışma dayatmasından ve her türlü zevk kısıtlamasından duyduğu tiksintiyi daha da artırıyordu.

İşte tam o sırada, burjuvazinin ahlaksızlığı bir toplumsal ödev gibi benimsediğini hesaba katmayan proleterler, kapitalistleri çalışmaya zorlamayı kafalarına koydular. Saf oldukları için, iktisatçıların, ahlakçıların çalışma hakkındaki kuramlarını ciddiye aldılar ve bu kuramları kapitalistlere uygulamak için kışkıklarını yırttılar. Proletaryanın sloganı şuydu: Çalışmayana yemek yok; 1831’de Lyon *ya çalışma ya kurşun* diye ayağa kalktı; Haziran 48’de isyancılar Çalışma hakkı talep ettiler; Mart 1871’in federeleri [Paris komüncüleri] ayaklanmalarına Çalışma *Devrimi* adını koydular.

Burjuvaların her türlü zevk ve tembelliğini yok eden bu barbarca öfke taşkınlıklarına, kapitalistler mecburen acı-

masız bir baskıyla cevap verdiler; ama bu devrimci patlamaları bastırmayı becerseler de, proletaryanın o saçma fikrini, aylak ve karnı tok sınıfları da çalışmaya mecbur etmeyi devasa katliamlarının kanında boğamadıklarını biliyorlar; bu felaketi atlatmak için etraflarını çalışkan bir üretimsizlik içinde tutulan muhafızlar, polisler, yargıçlar, zindancılarla dolduruyorlar. Modern orduların niteliği hakkında herhangi bir yanılsama beslemeye artık olanak yok, bu orduların sürekliliğinin tek nedeni “iç düşmanı” ezmektir; örneğin Paris ve Lyon kaleleri kenti yabancılara karşı savunmak için değil, şayet ayaklanırsa kenti ezmek için inşa edilmiştir. Hiç tartışmasız bir örnek vermek gerekirse, kapitalizmin Cocagne Diyarı* olan Belçika’nın ordusunu ele alalım; bu ülkenin tarafsızlığı Avrupa devletlerinin güvencesindedir, yine de ordusu nüfusa oranla en kalabalık olanlardan biridir. Yiğit Belçika ordusunun şanlı savaş alanları Borinage ve Charleroi ovalarıdır; Belçikalı subaylar silahsız madencilerin ve işçilerin kanıyla kılıçlarına su verip, apolet devşirirler. Avrupa devletlerinin ulusal değil, paralı asker orduları vardır: Halkın gazabının günde on saat madende veya iplik fabrikasında çalışmaya mahkûm etmek istediği kapitalistleri korurlar.

Demek ki işçi sınıfı kendi midelerinden kısıarak, aşırı tüketime mahkûm burjuvazinin göbeğini ölçsüzce şişirmiştir.

Burjuvazi, zahmetli çalışmasında rahata ermek için, faydalı üretime ayrılmış olandan çok daha kalabalık bir insan kitlesini işçi sınıflarından çekip almış ve onları da üretimsizliğe ve aşırı tüketime mahkûm etmiştir. Ama bir işe yaramayan bu doyurulacak boğazlar sürüsü, tüm tatmin edilmez açgözlülüğüne karşın, çalışma dogmasıyla aptala döndürülmüş işçilerin tüketmeyi düşünmeden, tüketecek insan bulu-

---

* Bazı Avrupa kültürlerinin imgeleminde, doğanın çok cömert olduğu, insanların ne savaş ne açlık bildiği düşsel mutluluk ülkesi, yeryüzü cenneti. (ç.n.)

nup bulunmadığını akıllarına bile getirmeden, manyak gibi ürettikleri tüm malları tüketmeye yetmez.

Emekçilerin bu çifte çılgınlığı, yani aşırı çalışmayla kendini öldürmesi ve mahrumiyet içinde sürünmesi karşısında, kapitalist üretimin büyük sorunu artık üreticiler bulup onların güçlerini iki katına çıkarmak değil, yeni tüketiciler keşfedip iştahlarını uyandırmak ve yapay ihtiyaçlar yaratmaktır. Soğuktan ve açlıktan tir tir titreyen Avrupalı işçiler dokudukları kumaşlarla giyinmeyi, ürettikleri şarapları içmeyi reddettiklerine göre, zavallı sanayiciler bunları giyecek ve içecek kişileri bulmak üzere kıçlarına petrol yağı sürülmüş gibi uzak diyarlara koşturmak zorunda kalırlar: Bu nedenle Avrupa her yıl dünyanın dört köşesine yüzlerce milyon ve milyarlık ihracat yapar, o halklara hiç ihtiyaç duymadıkları mallarını gönderirler.¹⁸ Ama yeni keşfedilen kıtalar da yeterli olmaz, durmadan el değmemiş yeni ülkeler gerekir. Avrupa'nın sanayicileri gece gündüz Afrika, Sahra Çölü, Sudan demiryolu düşleri görürler; Livingstone'ların, Stanley'lerin, Chaillu'lerin, de Brazza'ların keşif seyahatlerini büyük bir ilgiyle takip ederler; bu cesur seyyahların göz kamaştırıcı öykülerini ağızları açık dinlerler. "Kara Kıta" bilinmedik ne harikalar barındırmaktadır! Fildişi ekili tarlalar; altın tozu taşıyan hindistancevizi yağından nehirler; edep öğrenmek için pamuk üretimini, uygarlığın erdemlerini öğrenmek için de şnaps şişeleriyle *Kitab-ı Mukaddes*'leri bekleyen, Dufaure* veya Girardin'in** yüzleri kadar çıplak milyonlarca siyah kıç...

Ama hiçbir şey çare olmaz: Durmadan göbeklerini şişiren burjuvalar, sayıca üretici sınıfı geride bırakan hizmetçi sınıfı, Avrupa mallarına boğulan yabancı ve barbar uluslar; hiçbir şey Mısır piramitlerinden daha yüksek, daha muaz-

-
- * Jules Armand Stanislas Dufaure (1798-1881), Fransız devlet adamı. (ç.n.)
  - ** Émile de Girardin (1802-1881), Fransız gazeteci, köşe yazarı, siyasetçi. 1836'da bulvar gazeteciliğini başlatmıştı. (ç.n.)

zam ürün dağlarını eritmeye yetmez: Avrupalı işçilerin üretkenliğiyle hiçbir tüketim, hiçbir savurganlık başa çıkamaz. Çılgına dönen sanayiciler ne tarafa yöneceklerini şaşırırlar; işçilerinin kabına sığmayan, sapıkça çalışma tutkusunu tatmin edebilecek hammaddeleri bulamaz olurlar. Yün üreticisi bölgelerimizde yarı yarıya çürümüş kirli paçavralar tiftiklenip *rönesans* (yeniden doğuş) adı verilen bezler dokunur, bunların ömrü de seçim vaatlerinininkinden uzun olmaz; Lyon'da ipek lifleri sadelikleri ve doğal esneklikleri içinde bırakılacağına, üstlerine ağırlıklarını artırıp gevşeten ve ömürlerini kısaltan aşırı miktarda mineral tuz yüklenir. Tüm ürünlerimiz, piyasaya sürülmelerini kolaylaştırıp ömürlerini kısaltmak amacıyla tağşiş edilir. Nasıl ki insanlığın ilk dönemlerine üretimlerinin niteliğinden ötürü *taş devri*, *tunç devri* gibi isimler verilmişse, bizim dönemimize de *tağşiş*, *tahrif*, *sahtecilik devri* adı verilecektir. Birtakım cahiller dindar sanayicilerimizi sahtekârlıkla suçlasalar da, aslında onları harekete geçiren düşünce, kollarını kavuşturarak yaşamayı kabullenemeyen işçilere çalışma olanağı sağlamaktır. Arkalarındaki tek dürtü insani duygular olsa da, bu arada uygulayan sanayicilere de muhteşem kârlar getiriveren bu tağşişler, bir yandan malların kalitesini mahvetmekle, sonu gelmez bir insan emeği savurganlığı kaynağı olmakla birlikte, diğer yandan da çalışma saplantılarını gidermek için sanayicileri vicdanlarının sesini bastırıp ticari dürüstlük yasalarını bile ihlal etmeye zorlayan işçilerin korkunç sapıklığını ve burjuvaların hayırseverlik bahsindeki yaratıcılığını da kanıtlamaktadır.

Bununla birlikte, aşırı mal üretimine, sanayideki sahteciliklere rağmen işçiler yine de piyasayı “İş! İş!” diye yakan sayısız kalabalıklar halinde doldurmaktadırlar. Aslında bu aşırı sayılarına bakıp, tutkularını frenlemeleri gerekirdi; ama bu vaziyet tam tersine söz konusu tutkuyu doruklara çıkarıyor. Bir iş olanağı çıkar çıkmaz herkes hücum ediyor;

çalışma açlıklarını tatmin edebilmek için on iki saat, on dört saat çalışmak istiyorlar ve ertesi gün, kendilerini yine sokakta buluyorlar, ellerinde de saplantılarını besleyebilecek hiçbir şey kalmıyor. Her yıl, her sanayi dalında işsizlik dönemleri mevsimler gibi düzenli bir şekilde yineleniyor. Organizma için ölümcül etkileri olan aşırı çalışmanın yerini, üç ila altı ay boyunca mutlak tatil alıyor; iş yok, rızık da yok! Mademki çalışma saplantısı işçilerin gönüllerine şeytani bir şekilde çakılmış durumda, mademki bunun gerekleri diğer tüm doğal içgüdüleri bastırıyor, mademki toplum tarafından ihtiyaç duyulan çalışma miktarı zorunlu olarak tüketimle ve hammadde bolluğuyla sınırlı, bütün bir yılın emeği niye altı ayda yenip yutuluyor? Niye eşit bir şekilde on iki aya dağıtılmıyor? Niye altı ay boyunca günde on iki saat çalışmanın yarattığı hazımsızlıklara katlanılacağına, her işçiyi yıl boyunca günde beş ila altı saat çalışmakla yetinmeye zorlama yolu seçilmiyor? O zaman, gündelik çalışma paylarını güvencede bilen işçiler artık birbirlerini kıskanmaz, işi başkalarının elinden, lokmayı da başkalarının ağzından kapabilmek için dövüşmezlerdi; bedenleri ve zihinleri tükenmemiş bir halde, Tembellik erdemlerini hayata geçirmeye koyulurlardı.

Saplantıları yüzünden aptallaşan işçiler, herkese iş olması için, dara düşmüş bir gemideki suyun paylaşılması gibi, işin de bölüştürülmesi gerektiğini idrak edemediler. Ama sanayiciler, kapitalist sömürü adına, uzun süredir iş gününün yasalarla sınırlandırılmasını talep ediyorlar. 1860'ta toplanan mesleki eğitim komisyonunun huzurunda, Alsace'ın en büyük sanayicilerinden biri olan Guebwillerli Bay Bourcart şu açıklamayı yaptı: "On iki saatlik iş günü aşırıdır; on bir saate indirilmeli, cumartesi günleri saat ikide işe son verilmelidir. İlk bakışta masraflı gözükse de bu önlemin alınmasını tavsiye ediyorum; biz bunu sanayi kuruluşlarımızda dört yıldır deniyoruz ve gayet memnunuz, ortalama üretim azalacağına arttı."

Bay F. Passy, *makineler* hakkındaki çalışmasında, Belçikalı büyük sanayici Bay Ottevaere'nin şu mektubunu alınıyor:

“Bizim makineler, İngiliz iplik fabrikalarındakiyle aynı olsalar bile üretmeleri gerektiği kadar üretmiyorlar; hem de İngiltere'deki iplik fabrikaları günde iki saat daha az çalışmasına rağmen... Hepimiz *fazladan iki koca saat çalışıyoruz*: On üç değil on bir saat çalışsak aynı üretimi elde edeceğimize, dolayısıyla üretim maliyetini aşağı çekeceğimize eminim.”

Diğer yandan, Bay Leroy-Beaulieu, “Büyük bir Belçikalı sanayicinin gözlemine göre, bir günlük bayram tatili denk gelen haftalardaki üretim diğer olağan haftalardakinden daha düşük olmuyor,” açıklamasını yapıyor.¹⁹

Saflığı nedeniyle ahlakçılar tarafından kandırılan halkın hiçbir zaman göze alamadığına, aristokratik bir hükümet cüret etti. Uğursuzluk kuşları gibi ötüp duran ve fabrikalarda iş gününü bir saat kısaltmanın İngiliz sanayiini mahvedeceğini ileri süren iktisatçıların ahlaki ve sınai yüksek mülahazalarını elinin tersiyle iten İngiltere hükümeti, katı bir biçimde uyulmasını sağladığı bir yasayla, günde on saat-ten fazla çalışılmasını yasakladı; ama bu yasadan sonra da, öncesinde de olduğu gibi, İngiltere dünyanın birinci sanayi ülkesi olmaya devam etti.

İşte büyük İngiliz deneyi, işte birkaç zeki kapitalistin deneyi: İnsan verimini artırmak için çalışma saatlerini azaltmak ve izinli günleri ya da tatil günlerini çoğaltmak gerektiğini inkâr edilemeyecek bir şekilde kanıtlıyorlar, ama Fransız halkı ikna olmuyor. İşgününü iki saatçik kısaltmak on yıl içinde İngiltere'de üretimi üçte bir oranında artırmışsa,²⁰ işgününün yasal olarak üç saate indirilmesi Fransız üretimine kim bilir nasıl baş döndürücü bir ivme kazandırır? İşçiler aşırı çalışarak kendilerinin ve evlatlarının güçlerini tükettiklerini; yıprandıkları için vaktinden önce ça-

lişamayacak hale geldiklerini; kafalarında sadece bir takıntıya yer bırakıp bu nedenle vahşileştikçe insan olmaktan çıkıp insan müsveddelerine dönüştüklerini; içlerindeki en güzel yetenekleri öldürüp sadece gözü dönmüş çalışma çılgınlığını sağ bıraktıklarını anlayamıyorlar mı?

Ah ah! İktisatçıların verdiği dersi papağan gibi tekrarlıyorlar: “Çalışalım, ulusal serveti artırmak için çalışalım.” Ey budalalar! Siz fazla çalıştığınız için sanayi donanımları yavaş geliyor. Anırmayı bırakın da bir iktisatçıya kulak verin; öyle parlak zekâ falan değil, birkaç ay önce yitirme mutluluğunu yaşadığımız Bay L. Reybaud’dan söz ediyorum: “Çalışma yöntemlerinde devrim kendini genellikle işgücünün çalışma koşullarına göre ayarlar. İşgücü düşük ücretle kullanılabildiği sürece har vurup harman savrulur, işgücü pahalılaştıkça ondan tasarruf etmeye bakılır.”²¹

Kapitalistleri ahşap ve demirden makinelerini mükemmelleştirmeye zorlamak için, et ve kemikten makinelerin ücretlerini artırıp çalışma saatlerini azaltmak gerekir. Kanıt mı istiyorsunuz? Yüzlerce kanıt öne sürülebilir. İplik sanayiinde eğiriciler eskisi kadar uzun sürelerle çalışmayı reddettikleri içindir ki Manchester’da selfaktör eğirici icat edildi ve kullanıma sokuldu.

Amerika’da tereyağı üretiminden buğday çapalamaya kadar tarımsal üretimin bütün dallarına makineler egemen oldu: Niçin? Çünkü özgür ve tembel Amerikalı, Fransız köylüsü gibi bir öküz hayatı süreceğine, bin kere ölmeyi tercih eder. Şanlı Fransa’mızda insanın belini büken zahmetli tarla sürme işi, Amerika’nın batısında açık havada rahat rahat piposunu içip, oturarak yapılan hoş bir vakit geçirme etkinliğine dönüşmüş durumda.

IV

Yeni Müziğe Yeni Şarkılar Lazım

Çalışma saatlerini azaltarak toplumsal üretime yeni mekanik güçler kazandırılabilceğini gördük; işçiler de ürettiklerini tüketmeye zorlanırsa muazzam bir işgücü ordusu elde edilecektir. O zaman evrensel tüketicilik görevinden azat edilecek burjuvazi, tüketmesine ve har vurup harman savurmasına yardım etsinler diye yararlı işlerden çekip aldığı asker, yargıç, kalemşör, pezevenk vb. kalabalığını derhâl işten çıkaracaktır. – İşte o zaman işgücü piyasasında bolluk yaşanacak; işte o zaman çalışmayı yasaklayan sert bir kanun çıkarmak gerekecek: Çünkü tahtakurularından daha kalabalık bu üretimsiz sürüye iş bulmak imkânsız olacak. Sonra da sıra onların yararsız ve masraflı zevk ve ihtiyaçlarını karşılayanlara gelecek. Apolet takacak uşak ve general kalmayınca, dantellerle kaplanacak serbest ve evli fahişeler kalmayınca, oyulacak top, inşa edilecek saray kalmayınca; nakış, dantela, demir, inşaat işlerinde çalışan kadın ve erkek işçilerin sağlıklarını düzeltip ırkı kusursuzlaştırmak için hijyenik kürekçilik ve koreografik egzersizler yapmalarını zorunlu kılacak sert kanunlar gerekecek. Yerde tüketilecek Avrupa ürünleri artık dünyanın ta öbür ucuna gönderilmeyeceği için, denizcilerin, liman işçilerinin ve kamyoncuların

oturup aylıklık yapmayı öğrenmeleri gerekecek. O zaman mutlu Polinezyalılar, uygarlaşmış Venüs'ün tekmelerinden ve Avrupa ahlakının vaazlarından korkmalarına gerek kalmadan, istedikleri gibi özgürce aşk yaşayabilecekler.

Dahası da var. Günümüz toplumunun tüm değer üretmeyenlerine iş bulmak, sanayi donanımının sonsuzca gelişebilmesine izin vermek için işçi sınıfı, tıpkı burjuvazi gibi, kanaatkârlığından vazgeçip tüketicilik kabiliyetini sonsuzca geliştirmek zorunda kalacak. Günde bir veya iki dirhem meşin gibi et yiyeceğine, yediğinde yarım veya bir kilo kalın bonfileyi mideye indirecek. Azar azar kötü şarap içeceğine, papadan daha Katolikçe davranarak, sanayi tarafından vaf-tiz edilmemiş, ağzına kadar dolu Bordeaux, Bourgogne kadehlerini kafasına dikecek, suyu da hayvanlara bırakacak.

Proleterler kapitalistleri dökümhane veya rafineride on saat çalıştırmayı kafalarına takmışlar; toplumda uzlaşmaz çelişkilerin ve iç savaşların nedeni olan büyük bir hata bu. Zorla çalıştırmak değil, çalışmalarını yasaklamak gerek. Rothschild'lerin, Say'lerin hayatları boyunca kusursuz birer hayta olduklarını kanıtlamalarına izin verilecek; çalışma yönündeki genel akıma karşı kusursuz haytalar olarak yaşamayı sürdüreceklerine yemin ederlerse de kendilerine birer kart verilecek ve ufak tefek zevkleri için bağlı bulundukları belediyelerden her sabah yirmişer frank dağıtılacak. Toplumsal uyumsuzluklar silinecek; rantiyeler ve kapitalistler, bırakın kötülüklerinin istenmesini, tam tersine onları doğdukları günden beri bitiren aşırı tüketim ve savurganlık çalış-masından kurtarılmasının amaçlandığına ikna olur olmaz, halkçı partiye en ön sırada katılacaklar. Hayta olduklarını kanıtlayamayan burjuvaların ise içgüdülerine göre hareket etmelerine izin verilecek: Nasıl olsa hepsini istihdam etmeye yetecek kadar iğrenç iş mevcut; Dufaure umumi helaları temizler, Galliffet uyuz domuzları ve sakağılı atları bıçak-la boğazlar; af komisyonunun üyeleri Poissy'ye gönderilip,

kesilecek sığırları ve koyunları seçerler; senatörler tabut taşıyıcı olarak cenaze alaylarında istihdam edilirler. Başkaları için de zekâlarının yeteceği işler bulunur. Lorgeril ile Broglie şampanya şişelerini tıparalar, ama arada içip kafayı bulmasınlar diye burunsak takılabilir; Ferry, Freycinet ve Tirard bakanlıklardaki ve diğer kamu binalarındaki tahtakurularını ve haşerati öldürmekle görevlendirilir; bununla birlikte edindikleri kötü alışkanlıklardan ötürü, burjuvaları kamu kaynaklarından uzak tutmakta yarar var.

Ama insan doğasını bozan ahlakçılardan, yalancı sofulardan, yobazlardan, riyakârlardan “ve dünyayı kandırmak için karnaval kılığına bürünmüş bu mezhebin insanları”ndan alınacak intikam uzun ve sert olacak: “Zira perhiz yaparak ve nefislerini kurutarak, sadece insaniyetlerinin en basit ihtiyaçlarını karşılayacak ve besleyecek kadarını alarak, halkta tefekkür ve ibadetle meşgul oldukları izlenimini uyandırırken, gerçekte, Tanrı bilir, sıfatları tam tersine. *Et Curios simulant, sed Bacchanalia vivunt.*”²² Kızarıklık suratları ve şişkin göbeklerine kazınmış büyük harfler ve yıldızlı süslemelerden bunu okuyabilirsiniz, tabii kü-kürt kokusu süründükleri zaman.”²³

Büyük halk şenliklerinde, burjuvazizmin 15 Ağustos’ ve 14 Temmuz’larında” olduğu gibi toz yutmak yerine, komünistler ve kolektivistler şişeleri elden ele dolaştıracak, jambonları dörtlüğe sürececek ve maşrapaları uçuracaklar; bu arada ahlaki ve siyasi bilimler akademisinin üyeleri, ekonomik kilisenin uzun ve kısa cübbeli, Katolik, Protestan, Yahudi, pozitivist ve hür düşünceli rahipleri, Malthus’çülüğün ve Hristiyan, diğerkâm, bağımsız veya bağımlı ahlakın sarılar giymiş propagandacıları, parmakları yanına kadar mum

-
- Meryem Ana’nın göğe yükselişi (*assomption*) yortusu; resmî tatildir. (ç.n.)
  - Bastille Hapishanesi’nin isyancılar tarafından ele geçirildiği gün; Cumhuriyet’in başlangıcı kabul edilir ve ulusal bayram olarak kutlanır; resmî tatildir. (ç.n.)

taşıyacak ve Galyalı kadınların yanında, et, meyve, çiçek dolu masaların başında açlık çekip, ağzına kadar dolu fıçılarının yanında susuzluktan ölecekler. Yılda dört kez, mevsim dönümlerinde onları büyük çarkların içine hapsedecek ve rüzgâr öğütmeye mahkûm edeceğiz. Avukatlar ve hukukçular da aynı cezaya çarptırılacak.

Tembellik rejiminde, bizi saniye saniye öldüren zamanı öldürmek için sürekli ve sürekli temsiller ve tiyatro gösterilerine yer verilecek; bu bizim yasa koyucu burjuvalarımız için biçilmiş kaftan. Onları küçük gruplar halinde örgütleyeceğiz, panayır panayır, köy köy dolaşacaklar, yasama temsilleri verecekler. Uzun konçlu çizimleri, nişanlarla, Légion d'honneur haçlarıyla, alacalı bulacalı süslenmiş göğüsleriyle generaller sokak sokak, meydan meydan dolaşarak vatan-
daşın kolundan tutup temsile götürecekler. Gambetta* ve rol arkadaşı** Cassagnac*** kapıda çığırkanlık yapacak. Yalancı pehlivan kılığına girmiş Cassagnac gözlerini devirip, bıyıklarını burarak ağzından alevli üstü�üler püskürtecek, herkesi babasının tabancasıyla tehdit edip karşısına Lullier'nin**** portresi çıkarıldığı anda kaçacak delik arayacak; Gambetta dış politika hakkında, kendisinden bir âlim

-
- * Léon Gambetta (1838-1882), Fransız siyasetçi. II. İmparatorluk'tan sonra III. Cumhuriyet'in kurulmasında önde gelen bir rol oynadı. 1870-71'de içişleri bakanı, 1881-1882'de başbakan ve dışişleri bakanı olarak görev yaptı. 1880'de Meclis'te yaptığı ünlü konuşmada, Belleville'de yapılan kısmi seçimde "kürek mahkûmu Trinquet"nin seçilmesine ve Komüncülere af çıkarılmasına muhalefet eden Bonapartist milletvekili Paul de Cassagnac'a cevap verdi. Paris Komünü Genel Konseyi üyesi olduğu için kürek cezasına mahkûm edilen ve bu ceza nedeniyle Yeni Kaledonya'ya gönderilen kunduracı Trinquet'nin seçilmesine kanunen imkân yoktu, ama Gambetta onu aday göstererek Komüncülere af getirecek yasanın önünü açmak istemişti. (ç.n.)
  - ** Kavuklu ve Pişekâr gibi. (ç.n.)
  - *** Paul de Cassagnac (1842-1904), siyasi yazılarıyla tanınan gazeteci, aşırı sağcı Bonapartist milletvekili, Cumhuriyet düşmanı ve tanınmış bir düellocu. (ç.n.)
  - **** Charles-Ernest Lullier (1838-1891), eski deniz subayı. Çok sorunlu ve provokatör bir mizacı vardı, Cassagnac'ı da tokatlamış, ama devrinin önemli düellocularından Cassagnac, "Bu deliyle düello etmem," demişti. (ç.n.)

yaratıp Türkiye'yi tokatlamak için Avrupa'yı ateşe verebilecek küçük Yunanistan hakkında nutuk atacak; Prusya'nın pestilini çıkarmaya söz vererek onu çıkmaza sokan ve doğuda küpünü doldurup içeride de nihilizmi boğmak için Avrupa'nın batısında her türlü melanetin çıkmasını dileyen büyük Rusya hakkında; yeterince nezaket gösterip af konusunda laf söylemesine izin veren Sayın Bismarck hakkında nutuklar atacak... Sonra üç renge* boyanmış koca göbeğini açıp üzerinde davul çalacak ve tarımı teşvik etmek, ayrıca da Bellevilleli seçmenlerini sevince boğmak için afiyetle yuttuğu tüm o leziz küçük hayvanları, kiraz kuşlarını,** yer mantarlarını, Margaux ve Yquem kadehlerini sayacak.

Panayır kulübesinde temsil *Seçim Farsı*'yla başlayacak.

Odun kafalı ve eşek kulaklı seçmenlerin karşısında, saman doldurulmuş giysileriyle burjuva adaylar siyasal özgürlükler dansı yapacak, çok sayıda vaat içeren seçim programlarıyla başlarını ve kıçlarını silecek ve gözleri yaşlarla dolu, halkın çektiği sefaletlerden, seslerinde borazan tınılarıyla da Fransa'nın şanından şerefinden söz edecekler: Seçmen kelleleri de koro halinde ve güçlü bir şekilde anıracak: Aaa-iii! Aaa-iii!

Sonra asıl büyük oyuna sıra gelecek: *Ulusun Malının Mülkünün Çalınması*.

Yüzü kıllı, tepesi kel bir dev anasına benzeyen kapitalist Fransa, pörsümüştü, şiş, rengi kaçmış etleri, ferî sönmüş gözleriyle, uykulu bir halde, esneyerek kadife bir kanepeye uzanıyor; ayak ucunda maymuna benzeyen maskesiyle demirden devasa bir organizma, sanayi kapitalizmi iç karartıcı, yürek paralayıcı çığlıkları havayı dolduran adamları, kadınları ve çocukları mekanik hareketlerle parçalayıp yiyor; sansar

---

* Fransız bayrağı kastediliyor. (ç.n.)

** Kiraz kuşlarının yemek kültüründeki yerine dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hasan Bülent Kahraman, "Kiraz kuşu ya da zikkimin kökü", *Sabah*, 26.10.2014; <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/pazar/kahraman/2014/10/26/kiraz-kusu-ya-da-zikkimin-koku> (ç.n.)

burunlu, sırtlan gövdeli ve harpia* pençeli Banka, çevik hareketlerle onun cebinden yüz meteliklik paraları aşırıyor. Bir deri bir kemik kalmış, paçavralar içindeki sefil proleter sürüleri, yalın kılıç jandarmaların gözetiminde, furia'lar** tarafından açlık kamçılarıyla dövülüp kovalanarak kapitalist Fransa'nın ayak ucuna tepeleme mal, şarap fıçıları, altın ve buğday çuvalları yığıyorlar. Langlois,*** bir eliyle külot pantolonunu, diğeriyle Proudhon'un vasiyetini, dişlerinin arasında da bütçeyi tutarak ulusun mallarını, mülklerini savunanların başında durmuş nöbet tutuyor. Yükler indirildikten sonra, işçileri dipçik ve süngü darbeleriyle kovalatıp kapıyı sanayicilere, tüccarlara ve bankacılara açıyorlar. Bunlar da büyük bir izdiham içinde mal yığınlarının üzerine üşüşüyorlar, pamuklu kumaşları, buğday çuvallarını, altın külçelerini midelerini indirip fıçıları boşaltıyorlar: Tıka basa doyup daha fazla yiyemeyecek hale geldiklerinde, pislikleri ve kusukları içinde leş gibi, iğrenç bir vaziyette yere seriliyorlar... O zaman gökler gürüyor, yer sarsılıp yarıyor ve Tarihsel Mukadderat dışarı çıkıyor; hıçkırıp duran, sendeleyeyen, düşen ve artık kaçamayanların başlarını demir ayağıyla ezip, şaşkına dönmüş, korkudan ter döken kapitalist Fransa'yı da kocaman eliyle deviriyor.

* * *

İşçi sınıfı ona tahakküm eden, tabiatını bozan takıntıyı gönlünden söküp atarak, o müthiş gücüyle ayağa kalksa ve kapitalist sömürü haklarından başka bir şey olmayan

-
- * Yunan mitolojisinde kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli yırtıcı yaratıklar. Adları "kapıp kaçanlar" manasına gelir. (ç.n.)
  - ** Roma mitolojisinde yer altından çıkıp insanların peşine takılan kötü cinler. Yunan mitolojisindeki Erinys'lerin karşılığı. (ç.n.)
  - *** Amédée Jérôme Langlois (1819-1902), ressam Jérôme-Martin Langlois'nın oğlu, deniz subayı, gazeteci, II. Enternasyonal üyesi, Proudhon'un dostu ve vasiyetini yerine getirmekle görevlendirdiği kişi. (ç.n.)

İnsan Hakları'nı, sefalet hakkından başka bir şey olmayan Çalışma Hakkı'nı talep edeceğine, insanların günde üç saat-ten fazla çalışmasını yasaklayan bükülmez bir yasa şekillen-dirseydi, yeryüzü, şu yaşlı yeryüzü neşeyle ürpererek içinde yeni evrenin sıçradığını hissedirdi... Ama böyle yiğitçe bir karar, kapitalist ahlak tarafından yozlaştırılmış bir proleter-yadan nasıl beklenir ki...

Proletarya'nın erkekleri, kadınları, çocukları, antik kö-leliğin hazin kişileştirilmesi olan İsa gibi, bir asırdır ıstırap Golgotha'sına çile içinde tırmanıyorlar: Bir asırdır zorunlu çalışma kemiklerini kırıyor, etlerini morartıyor, sinirlerini kızgın kerpetenlerle parçalıyor; bir asırdır, açlıktan karın-ları lime lime oluyor, zihinleri sanrılar içinde yaşıyor... Ey Tembellik, bu uzun sefaletimizi gör, merhamet et bize! Ey Tembellik, sanatların ve soylu erdemlerin anası, insanın ıstı-raplarına merhem ol!

Ek

Ahlakçılarınız epey çapsız insanlar; çalışma dogmasını icat ettiler etmesine, ama çalışmanın ruhu dinginleştirme, zihni şenlendirme ve bel ile birlikte diğer organların iyi çalışmasını sağlama kabiliyetinden emin değiller; bunu, günahlarını açıklamak ve meşrulaştırmakla görevli oldukları kapitalistlerde uygulamadan önce, halkta, *in anima vili*,^{*} denemek istiyorlar.

İyi de, hepsini toplasan beş para etmez filozoflar, uygulanmasını efendilerinize bile tavsiye edemediğiniz böyle bir ahlak yumurtlamak için beyninizi çatlatmanın ne manası var? O kadar gurur duyduğunuz çalışma dogmanızın nasıl makaraya alındığını, nasıl yüzüne bile bakılmadığını görmek ister misiniz? – Antik halkların tarihini ve onların filozoflarıyla yasa koyucularının metinlerini açalım:

Tarihin babası Herodotos şöyle diyor: “Yunanlar, el ile yapılan bir mesleğe sahip olanları ve onların evlatlarını öbür yurttaşlardan daha az saygıya layık görmeyi ve mesleksiz olanları ve özellikle askerleri daha üstün tutmayı da Mısırlılardan mı öğrenmişlerdir? İyice bilemiyorum, zira Traklarda, İskitlerde, Perslerde, Lydialılarda ve hemen hemen bütün Barbarlarda bunun böyle olduğunu gördüm; ister öyle ister böyle, bütün Yunanlar ve Lakedaimonlularda da böyledir.”²⁴

---

* Değersiz canda. (Lat.)

“Atina’da yurttaşlar, köklerinin geldiği vahşi savaşçılar gibi, sadece toplumun savunması ve idaresiyle uğraşmak durumunda olan gerçek soylulardı. Zihinsel ve bedensel güçleriyle Cumhuriyet’in çıkarlarını kollayabilmek için bütün zamanlarının boş olması gerektiğinden her türlü işle köleleri görevlendiriyorlardı. Aynı şekilde Lakedaimonia’da da kadınlar bile soyluluklarına zarar vermemek için yün eğirme ve dokuma işlerinden uzak durmak zorundaydılar.”²⁵

Romalılar sadece iki soylu ve özgür meslek kabul ediyorlardı: tarım ve askerlik. Tüm yurttaşlar Hazine’den geçinme hakkına sahipti, geçinmek için kanun gereği kölelere düşen *sordidae artes*’ten’ (diğer meslekleri böyle niteliyorlardı) birini yapmaya zorlanamazlardı. Yaşlı Brutus’un halkı ayaklandırmak için tiran Tarquinius’a yönelttiği başlıca suçlama, özgür yurttaşları zanaatkâr ve duvarcı yapmış olmasıydı.²⁶

Eski filozoflar ideaların kökeni konusunda anlaşmazlığa düşebiliyor, ama konu çalışmayı aşağılamaya gelince ağız birliği ediyorlardı. Platon, toplumsal ütopyasında, örnek devletinde şöyle diyor: “Doğada ne kunduracı ne de demirci vardır; bu tür işler onları yapan insanları bozar; bunlar durumları gereğince siyasi haklardan dışlanmış aşağı tabakadan ücretliler, isimsiz sefillerdir. Yalan söyleyip aldatmaya alışmış satıcılara gelince, onlara sitede ancak zorunlu bir kötülük olarak tahammül edilecektir. Dükkân ticareti yüzünden alçalan kişi bu suçu nedeniyle takibata uğrayacaktır. Eğer suçu sabitleşirse bir yıl hapis cezasına çarptırılacaktır. Suçun her tekrarında ceza iki katına çıkacaktır.”²⁷

Ksenophon *Oikonomikos* adlı eserinde şöyle yazar: “Kol gücüyle yapılan işlerle uğraşan insanlar hiçbir zaman devlet görevlerine getirilmezler ve bu da haklı bir davranıştır. Bunların çoğu bütün gün oturmaya, hatta bazıları sürekli ateş karşısında durmaya mecbur olduklarından, bedenleri kaçınılmaz olarak zayıflar ve aklın da bundan etkilenmemesi

---

• Pis işler. (Lat.)

epey güçtür.” Cicero, “Bir dükkândan saygıdeğer ne çıkabilir ve ticaret namuslu ne üretebilir?” diye sorar: “Dükkân denen şey hiçbir şerefli adama uygun değildir... Tüccarlar yalan söylemeden para kazanamazlar, oysa yalandan daha utanç verici ne olabilir! Demek ki zahmetlerini ve hünerlerini satan herkesin işini aşağı ve bayağı bir şey olarak değerlendirmek gerekir; çünkü çalışmasını para karşılığı sunan kişi kendini satmış ve köle seviyesine inmiş olur.”²⁸

Çalışma dogmasıyla eblehleştirilmiş proleterler, sizlerden kıskanç bir özenle gizlenen bu filozofların sözlerini işitiyor musunuz: Çalışmasını para karşılığı sunan bir yurttaş köle seviyesine inmiş, suç işlemiş olur ve yıllarca hapis cezasını hak eder.

Hristiyan riyakârlığı ve kapitalist faydacılığı antik cumhuriyetlerin filozoflarını bozamamıştı; özgür insanlara sesleniyor, düşüncelerini açık yüreklilikle dile getiriyorlardı. Bizim Cousin’lerimizin, Caro’larımızın, Simon’larımızın ancak ayaklarının ucunda dikildiklerinde paçalarına erişebilecekleri Platon, Aristoteles, o dev düşünürler ideal devletlerinin yurttaşlarının mümkün olan en fazla boş vakte sahip olarak yaşamalarını istiyorlardı; “Çünkü,” diye ekliyordu Ksenophon, “çalışma tüm zamanı alır götürür ve ne Devlet’e ne de dostlara boş vakit kalır.” Plutarkhos’a göre, “insanların en bilgisi” olan Lykurgos’un sonraki kuşakları kendisine hayran bırakan büyük vasfı, Cumhuriyet [Sparta] yurttaşlarına herhangi bir mesleği icra etmeyi yasaklayarak, boş vakit sağlamasıydı.²⁹

Ama Hristiyan ve kapitalist ahlakın Bastiat’ları, Dupanloup’ları ve Beaulieu’leri itiraz edip, ama bu düşünürler köleliği savunuyorlardı, diyeceklerdir! – Çok güzel, ama onların çağının ekonomik ve politik koşulları içinde başka türlü mümkün müydü? Savaş, antik toplumların doğal haliydi; özgür insan zamanını devletin yasalarını tartışmaya ve savunmasını kollamaya ayırmak zorundaydı; o sıra-

da meslekler o kadar ilkel ve kabaydı ki hem onları icra edip hem de askerlik ve yurttaşlık yapmaya imkân yoktu; kahramanlık çağının devletlerinde, filozofların ve yasa koyucuların savaşçılara ve yurttaşlara sahip olabilmek için, kölelere göz yummaları gerekiyordu. – Ama Kapitalizm’in ahlakçıları ve iktisatçıları da modern köleliği, ücretli işçiliği savunmuyorlar mı? Peki, kapitalist kölelik kimlere boş vakit bırakıyor? – Günahlarının ve hizmetçilerinin yararsız ve zararlı köleleri olan Rothschild'lere, Schneider'lere, Madam Boucicaut'lara...

Küçümseyerek, “Aristoteles ve Pythagoras’ın düşüncesi-ne kölelik önyargısı egemendi,” diye yazdılar; halbuki Aristoteles şunu düşlüyordu: “Eğer her alet kendine özgü işlevini uyarılmadan veya kendiliğinden, Daidalos’un başyapıtlarının kendi kendilerine hareket ettikleri veya Vulcanus’un sacayaklarının kutsal işlerine kendiliklerinden koyuldukları gibi yerine getirebilseydi; örneğin dokumacıların mekikleri kendiliklerinden kumaş dokusaydı, ne atölye şefinin yardımcıya ne de efendinin köleye ihtiyacı kalırdı.”

Aristoteles’in düşü bizim gerçeğimiz oldu. Makinelerimiz ateşin soluğuyla, yorulmaz çelikten uzuvlarıyla, inanılmaz, tükenmez bir verimlilikle kutsal işlerini uysalca ve kendiliklerinden yerine getiriyorlar, ama Kapitalizm’in büyük filozoflarının düşüncesine ücretli işçilik, köleliklerin en beteri egemen olmaya devam ediyor. Makinenin insanlığın kurtarıcısı olduğunu, insanı *sordidae artes*’ten ve ücretli işten kurtaracak, ona boş vakit ve özgürlük verecek Tanrı olduğunu hâlâ anlamıyorlar.

Sonnotlar

1. Descartes, *Les passions de l'âme*.
2. Dr. John Beddoe, *Memoirs of the Anthropological Society*.
3. Charles Darwin, *Descent of Man*.
4. Avrupalı kâşifler, Poeppig'in "uygarlığın zehirli soluğu" adını verdiği şeyle kirlenmemiş ilkel halkların fiziksel güzelliği ve gururlu görünüşleri karşısında şaşırıp kalmışlardı. Lord George Campbell, Okyanus adalarının Aborijinlerinden söz ederken şunları yazar: "Dünyada ilk bakışta bu kadar çarpıcı olan başka bir halk yoktur. Hafif bakıra çalan ciltleri, yaldızlı ve bukleli saçları, güzel ve neşeli yüzleri, tek kelimeyle tüm kişilikleri *genus homo*'nun yeni ve göz kamaştırıcı bir numunesini oluşturuyordu; fiziksel görünüşleri bizimkinden üstün bir ırk oldukları izlenimini uyandırıyor." Antik Roma'nın uygarları, Caesar'lar ve Tacitus'lar Roma İmparatorluğu'nu işgal eden komünist kabilelerin Cermenlerini aynı hayranlıkla seyretmişlerdi. – Tıpkı Tacitus gibi, *piskoposların efendisi* adı takılan V. yüzyıldan rahip Salvian da uygarlara ve Hristiyanlara barbarları örnek gösteriyordu: "Bizden daha namuslu olan barbarların ortasında biz edepsiz kalıyoruz. Üstelik, barbarlar bizim edepsizliklerimizden dolayı zarar

görüyorlar. Gotların içinde kendi kavimlerinden sefih insanlar yok; aralarında sadece Romalılar, milliyetlerinin ve isimlerinin sağladığı hüznü ayrıcalıkla, kirli davranışlara hak buluyorlar. (O sırada oğlancılık Hristiyanlar arasında çok revaçtaydı)... Ezilenler, insanlık ve sığınak bulmak için, barbarların yanına gidiyorlar.” – (*De Gubernatione Dei.*) Eski uygarlık ve doğmakta olan Hristiyanlık, Eski Dünya’nın barbarlarını yozlaştırdı; şimdi de eski Hristiyanlık ve modern uygarlık Yeni Dünya’nın vahşilerini yozlaştırıyor. Hayırsever ve Hristiyan riyakârlığının izlerini taşıyan sosyolojik sonuçlarını reddetmekle birlikte, gözlem yeteneğini teslim etmek gereken F. Le Play, *Les Ouvriers Européens* (1855) adlı kitabında şöyle diyor: Başkırtların (Başkırtlar Urallar’ın Asya tarafına bakan yamaçlarında yaşayan yarı göçebe çobanlardır) tembellik eğilimi; göçebe yaşamın boş vakitleri, bunların en yetenekli bireylerde doğurduğu tefekkür alışkanlıkları onlara, daha gelişmiş bir uygarlıkta aynı sosyal düzeyde zor rastlanacak bir davranış seçkinliği, zekâ ve yargı keskinliği kazandırmaktadır... En çok tiksindikleri şey, tarım işleridir; tarım işinde çalışmamak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar.” Nitekim tarım, insanlık tarihinde köle emeğinin ilk tezahürüdür.

5. Bir İspanyol atasözü şöyle der: “Sağlık istirahatten gelir.”
6. Ey Meliboe, Tanrı verdi bize bu aylaklığı. VERGILIUS, *Eclogues* [Kır Şiirleri] (bkz. Ek bölümü).
7. Matta, 6:28-29.
8. 1857’de Brüksel’de toplanan ilk yardımseverlik kongresinde Lille yakınındaki Marquette’in en zengin sanayicilerinden biri olan Bay Scrive, Kongre üyelerinin alkışları arasında, bir vazifeyi yerine getirmenin verdiği soylu tatmin duygusuyla şunları anlatıyordu: “Çocuklar için bazı eğlendirici yollar geliştirdik. Onlara çalışırken

şarkı söylemeyi, yine çalışırken sayı saymayı öğretiyoruz; bu onları eğlendiriyor ve *geçim olanaklarını temin etmek için zorunlu olan on iki saatlik çalışmayı* cesaretle kabul etmelerini sağlıyor.” – On iki saatlik çalışma, ama daha on iki yaşına gelmemiş çocuklara dayatılan nasıl bir çalışma! – Materyalistler, bu Hristiyanları, bu yardımseverleri, bu çocuk cellatlarını çivileyecek bir cehennem olmamasına hep hayıflanacaklardır!

9. *Société internationale d'études pratiques d'économie sociale de Paris*'te, Mayıs 1863'te yapılmış ve aynı dönemin *Économiste Français*'inde yayımlanmış konuşma.
10. L. R. Villermé, *Tableau de l'état physique et moral des ouvriers dans les fabriques de coton, de laine et de soie* (1840). Dollfus'lar, Kœchlin'ler ve diğer Alsace'lı sanayiciler cumhuriyetçi, vatansever ve Protestan hayırseverler oldukları için işçilere bu muameleyi reva görmüyorlardı; çünkü Blanqui, Jérôme Paturot'nun ilkörneği olan akademisyen Reybaud, siyasetin Jacques Usta'sı olan Jules Simon, Lille ve Lyon'un çok Katolik ve çok kralcı sanayicilerinde de işçi sınıfına yönelik aynı cana yakın tavrı gözlemlemişlerdi. Bunlar, tüm siyasal ve dinsel akidelerle hayranlık verici bir uyum sağlayan kapitalist erdemlerdi.
11. Brezilya'nın savaşı kabilelerinin yerlileri sakatlarını ve ihtiyaçlarını öldürürler; artık savaşlarla, şölenlerle ve danslarla şenlenmeyen bir hayata son vererek dostluklarını göstermiş olurlar. Tüm ilkel halklar, Hazar Denizi'nden Massagetler de (Herodotos), Almanya'nın Wenleri de, Galya'nın Keltleri de yakınlarına bu sevgi kanıtlarını sunmuşlardır. İsveç'in kiliselerinde son zamanlara kadar akrabaları yaşlılığın üzüntülerinden kurtarmaya yarayan *aile gürzleri* bulunduruluyordu. Modern proleterler, fabrika çalışmasının korkunç sefaletini sineye çekecek kadar yozlaşmış durumdalar!

12. 21 Ocak 1879'da Berlin'de toplanan sanayi kongresinde, son kriz sırasında Almanya'daki demir sanayiinin uğradığı kaybın 568 milyon frank olduğu tahmin edilmişti.
13. Bay Clemenceau'nun *La Justice* adlı gazetesinin finans sayfalarında 6 Nisan günü şöyle deniyordu: "Şöyle bir görüşün savunulduğunu işittik: Prusya olmasa da, Fransa 1870 harbinde milyarları eşit ölçüde kaybedecekti ve bu, yabancı bütçelerin dengesini korumak için düzenli aralıklarla ihraç edilen istikraz tahvilleri üzerinden gerçekleşecekti; bizim görüşümüz de bu yöndedir." Güney Amerika cumhuriyetleri için ihraç edilen istikraz tahvillerinde İngiliz sermayesinin kaybının beş milyar olduğu tahmin ediliyor. – Fransız işçileri Bay Bismarck'a ödenen beş milyar üretmekle kalmadılar; Ollivier'lere, Girardin'lere, Bazaine'lere ve hem savaşa hem de bozguna yol açan diğer tahvil sahiplerine savaş tazminatının faizlerini ödemeye devam ediyorlar. Bununla birlikte, bir züğürt tesellileri var: Bu beş milyar, bir parayı geri alma savaşına yol açmayacak.
14. Eski Rejim'de, Kilise yasaları işçiye 90 gün tatil hakkı tanıyordu (52 Pazar günü ve 38 yortu) ve bu günlerde çalışmak kesinlikle yasaktı. Bu, Katolikliğin büyük suçu, sanayi ve ticaret burjuvazisinin dinsizliğinin başlıca nedeniydi. Devrim döneminde, burjuvazi hâkimiyeti ele geçirir geçirmez tatil günlerini iptal etti ve yedi günlük haftanın yerine on günlük haftayı getirdi. Amaç, halkın ancak on günde bir tatil gününe sahip olmasıydı. İşçileri Kilise'nin boyunduruğundan kurtarıp, çalışmanın boyunduruğuna soktu. Tatil günlerine duyulan nefret, ancak sanayi ve ticaret burjuvazisi vücut bulduğunda, 15-16. yüzyıllar arasında kendini gösterdi. IV. Henri papadan tatil günlerinin azaltılmasını istedi; ama papa bu talebi reddetti çünkü "günümüzde ortalıkta dolaşan sapkın akımlardan biri yortularla ilgilidir" (*Kardinal d'Ossat'nın Mektupları*). Ama 1666'da, Paris başpisko-

posu Péréfixe kendi kilise bölgesinde 17 yortuyu iptal etti. Hristiyan dininin, burjuvazinin yeni sınai ve ticari ihtiyaçlarına uyum sağlayan kesimi olan Protestanlık halkın tatillerini hiç umursamadı; gökyüzünde azizleri tahtlarından indirip yeryüzünde yortularını iptal ettiler. Dinsel reform ve felsefi alanda hür düşünce Cizvit ve yırtıcı burjuvaziye halkın bayram günlerini el çabukluğuyla aşırma olanağı veren bahanelerden ibaretti.

15. Pantagruel'i aratmayan bu şenlikler haftalarca sürüyordu. Don Rodrigo de Lara nişanlısını, Mağribileri Calatrava la Vieja'dan püskürterek kazanır ve *Romancero* şöyle anlatır:

*Las bodas fueron en Burgos,
Las tornabodas en Salas;
En bodas y tornabodas
Pasaron siete semanas.
Tantas vienen de la gentes,
Que no caben por las plazas...*

(Nikâh Burgos'ta yapıldı,/Düğünse Salas'ta;/ Nikâhla düğün yedi hafta sürdü;/ O kadar çok kişi koşup geldi ki,/ Hiçbir yere sığamadılar...)

Bu yedi haftalık düğüne katılanlar, bağımsızlık savaşlarının kahraman askerleriydi.

16. Karl Marx, *Le Capital*.
17. “Bir ülke nüfusunun içinde, hali vakti yerinde sınıfların emrinde hizmetçi olarak istihdam edilenlerin oranı, o ülkenin ulusal servet ve uygarlık bakımından ilerleme düzeyini gösterir” (R. M. Martin, *Ireland before and after the Union*, 1848). Café Procope' mü-

---

• Paris'in kesintisiz açık kalnuş en eski kafesi olarak tanınmaktadır. Ama 1872'de kapanıp 1920'de tekrar açıldığı için bu iddia tam doğru sayılmaz. 1686'da Sicilyalı Procopio Cuto tarafından açılan kafe, 18. ve 19. yüzyıllarda Paris'in sanat ve edebiyat camiasının uğrak yerlerindendi. (ç.n.)

davimi, yoksul bir avukat olmaktan çıktığından beri toplumsal sorunun varlığını yadsıyan Gambetta, yeni toplumsal tabakaların ortaya çıkışından bahsederken hiç kuşkusuz giderek büyüyen bu hizmetçi sınıfını kastediyordu.

18. İki örnek: Ülkeyi düzenli aralıklarla kasıp kavuran açlık felaketine rağmen pirinç veya buğday yerine haşhaş ekmekte inat eden Hint köylülerine yaranmak isteyen İngiliz hükümeti, Hint afyonunun ülkeye serbestçe sokulmasını Çin hükümetine kabul ettirmek için kanlı savaşlara girişmek zorunda kaldı. Polinezya'nın vahşileri, İskoç damıtımhanelerinin ve Manchester dokuma atölyelerinin ürünlerini tüketebilsinler diye, ölüm oranlarını çok artırmasına rağmen, İngiliz usulü giyinmek ve sarhoş olmak zorunda bırakıldılar.
19. Paul Leroy-Beaulie, *La question ouvrière au XIXe siècle*, 1872.
20. Londra İstatistik Bürosu'ndan ünlü istatistikçi R. Giffen'a göre, İngiltere ve İrlanda'da ulusal servetin giderek artışı:
1814 55 milyar frank
1865 162,5 milyar frank
1875 212,5 milyar frank
21. Louis Reybaud, *Le coton, son régime, ses problèmes* (1863).
22. Curios'ları taklit edip, Bacchanalia' şenliklerindeki gibi yaşarlar (Juvenalis, *Satirae*'den, "Basiretli numarası yapıp ölçüsüzce yaşayanlar" kastediliyor –bkz. Rabelais, *Pantagrue*, çev. Nurullah Yıldız, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 218, dipnot 2).
23. Rabelais, *Pantagrue*, çev. Nurullah Yıldız, İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 218.

• Tanrı Bacchus onuruna düzenlenen, iştret ve sefahat taşkınlıklarıyla bilinen şenlikler. (ç.n.)

24. Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, II. Kitap, 167, İş Bankası Kültür Yayınları.
25. E. Biot, *De l'abolition de l'esclavage ancien en Occident*, 1840.
26. Titus-Livius, I. Kitap.
27. Platon, *Devlet*, V. Kitap.
28. Cicero, *De Officiis*, I, 42.
29. Platon, *Devlet*, V ve *Kanunlar*, VIII; Aristoteles, *Devlet*, II ve VII; Ksenophon, *Oikonomikos*, IV ve VI; Plutarkhos, *Lykurgos'un Yaşamı*.

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi

1. J. Austen, GURUR VE ÖNYARGI, Çev. H. Koç
2. Novalis, GECEYE ÖVGÜLER, Çev. A. Cemal
3. O. Wilde, MUTLU PRENS -Bütün Masallar, Bütün Öyküler-, Çev. R. Hakmen - F. Özgüven
4. H. C. Andersen, SEÇME MASALLAR, Çev. M. Alpar
5. KEREM İLFE ASLI, Haz. Çev. İ. Öztürk
6. H. James, YÜREK BURGUSU, Çev. N. Aytür
7. R. M. Rilke, DUINO AĞITLARI, Çev. Z. Aksu Yılmaz
8. H. de Balzac, MODESTE MIGNON, Çev. O. Rifat - S. Rifat
9. F. G. Lorca, KANLI DÜĞÜN, Çev. R. Hakmen
10. Şeyh Galib, HÜSN Ü AŞK, Çev. A. Gölpinarlı
11. J. W. von Goethe, YARAT EY SANATÇI, Çev. A. Cemal
12. Platon, GORGIAS, Çev. M. Rifat - S. Rifat
13. E. A. Poe, DEDEKTİF (AUGUSTE DUPIN) ÖYKÜLERİ, Çev. M. Fuat - Y. Salman - D. Hakyemez
14. G. Flaubert, ERMİŞ ANTONIUS VE ŞEYTAN, Çev. S. Eyüboğlu
15. G. Flaubert, YERLEŞİK DÜŞÜNCELER SÖZLÜĞÜ, Çev. S. Rifat - E. Gökteke
16. C. Baudelaire, PARİS SIKINTISI, Çev. T. Yücel
17. Juvenalis, YERGİLER, Çev. Ç. Dürüşken - A. A. A. A.
18. YUNUS EMRE, HAYATI VE BÜTÜN ŞİİRLERİ, Haz. A. Gölpinarlı
19. E. Dickinson, SEÇME ŞİİRLER, Çev. S. Özpalabıyıklar
20. A. Dumas, fils, KAMELYALI KADIN, Çev. T. Yücel
21. Ömer Hayyam, DÖRTLÜKLER, Çev. S. Eyüboğlu
22. A. Schopenhauer, YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR, Çev. M. Tüzel
23. M. de Montaigne, DENEMELER, Çev. S. Eyüboğlu
24. Platon, DEVLET, Çev. S. Eyüboğlu - M. A. Cımcı
25. F. Rabelais, GARGANTUA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - A. Erhat
26. İ. A. Gonçarov, OBLOMOV, Çev. S. Eyüboğlu - E. Güney
27. T. More, UTOPIA, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol - M. Urgan
28. Herodotos, TARİH, Çev. M. Ökmen

29. S. Kierkegaard, KAYGI KAVRAMI, Çev. T. Armaner
30. Platon, ŞÖLEN - DOSTLUK, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
31. A. S. Puşkin, YÜZBAŞININ KIZI -Bütün Romanlar, Bütün Öyküler-, Çev. A. Behramoğlu
32. A. S. Puşkin, SEVİYORDUM SİZİ, Çev. A. Behramoğlu
33. G. Flaubert, MADAME BOVARY, Çev. N. Ataç - S. E. Siyavuşgil
34. İ. S. Turgenyeve, BABALAR VE OĞULLAR, Çev. E. Altay
35. A. P. Çehov, KÖPEĞİYLE DOLAŞAN KADIN, Çev. E. Altay
36. A. P. Çehov, BÜYÜK OYUNLAR, Çev. A. Behramoğlu
37. Molière, CİMİRİ, Çev. S. Eyüboğlu
38. W. Shakespeare, MACBETH, Çev. S. Eyüboğlu
39. W. Shakespeare, ANTONIUS VE KLEOPATRA, Çev. S. Eyüboğlu
40. N. V. Gogol, AKŞAM TOPLANTILARI, Çev. E. Altay
41. Narayana, HİTOPADEŞA, Çev. K. Kaya
42. Feridüddin Attâr, MANTIK AL-TAYR, Çev. A. Gölpınarlı
43. Yamamoto, HAGAKURE: SAKLI YAPRAKLAR, Çev. H. C. Erkin
44. Aristophanes, EŞEKARILAR, KADINLAR SAVAŞI VE DİĞER OYUNLAR, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
45. F. M. Dostoyevski, SUÇ VE CEZA, Çev. M. Beyhan
46. M. de Unamuno, SİS, Çev. Y. Ersoy Canpolat
47. H. Ibsen, BRAND - PEER GYNT, Çev. S. B. Göknil - Z. İpşiroğlu
48. N. V. Gogol, BİR DELİNİN ANI DEFTERİ, Çev. M. Beyhan
49. J. J. Rousseau, TOPLUM SÖZLEŞMESİ, Çev. V. Günyol
50. A. Smith, MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ, Çev. H. Derin
51. J. de La Fontaine, MASALLAR, Çev. S. Eyüboğlu
52. J. Swift, GULLIVER'İN GEZİLERİ, Çev. İ. Şahinbaş
53. H. de Balzac, URSÜLE MIROUËT, Çev. S. Rifat - S. Rifat
54. Mevlânâ, RUBAİLER, Çev. H. Â. Yücel
55. Seneca, MEDEA, Çev. Ç. Dürüşken
56. W. Shakespeare, JULIUS CAESAR, Çev. S. Eyüboğlu
57. J. J. Rousseau, BİLİMLER VE SANAT ÜSTÜNE SÖYLEV, Çev. S. Eyüboğlu
58. M. Wollstonecraft, KADIN HAKLARININ GEREKÇELENDİRİLMESİ, Çev. D. Hakyemez
59. H. James, KISA ROMANLAR, UZUN ÖYKÜLER, Çev. N. Aytür - Ü. Aytür
60. Mirze Elekber Sabir, HOPHOPNAME (Seçmeler), Çev. İ. Öztürk
61. F. M. Dostoyevski, KARAMAZOV KARDEŞLER, Çev. N. Y. Taluy
62. Şudraka, TOPRAK ARABACIK (Mriççhakatika), Çev. K. Kaya
63. J. J. Rousseau, DİLLERİN KÖKENİ ÜSTÜNE DENEME, Çev. Ö. Albayrak
64. D. Diderot, AKTÖRLÜK ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER, Çev. S. E. Siyavuşgil
65. J. P. Eckermann, YAŞAMININ SON YILLARINDA GOETHE İLE KONUŞMALAR, Çev. M. Kahraman
66. Seneca, PHAEDRA, Çev. Ç. Dürüşken

67. M. de Unamuno, ABEL SANCHEZ -Tutkulu Bir Aşk Hikâyesi- TULA TEYZE, Çev. Y. Ersoy Canpolat
68. W. Shakespeare, PERICLES, Çev. H. Koç
69. L. N. Tolstoy, SANAT NEDİR, Çev. M. Beyhan
70. W. Shakespeare, III. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
71. Mevlânâ, DİVÂN-I KEBİR, Çev. A. Gölpınarlı
72. T. De Quincey, BİR İNGİLİZ AFYON TİRYAKİSİNİN İTİRAFLARI, Çev. B. Boran
73. W. Shakespeare, ATİNALI TIMON, Çev. S. Eyüboğlu
74. J. Austen, AKIL VE TUTKU, Çev. H. Koç
75. A. Rimbaud, ILLUMINATIONS, Çev. C. Alkor
76. M. de Cervantes Saavedra, YÜCE SULTAN, Çev. Y. Ersoy Canpolat
77. D. Ricardo, SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMEİNİN İLKELERİ, Çev. B. Zeren
78. W. Shakespeare, HAMLET, Çev. S. Eyüboğlu
79. F. M. Dostoyevski, EZİLENLER, Çev. N. Y. Taluy
80. A. Dumas, BİNBİR HAYALET, Çev. A. Özgüner
81. H. de Balzac, EVDE KALMIŞ KIZ, Çev. Y. Avunç
82. E.T.A. Hoffman, SEÇME MASALLAR, Çev. İ. Kantemir
83. N. Machiavelli, HÜKÜMDAR, Çev. N. Adabağ
84. M. Twain, SEÇME ÖYKÜLER, Çev. Y. Salınan
85. L. N. Tolstoy, HACI MURAT, Çev. M. Beyhan
86. G. Galilei, İKİ BÜYÜK DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE DİYALOG, Çev. R. Aşçıoğlu
87. F. M. Dostoyevski, ÖLÜLER EVİNDEN ANILAR, Çev. N. Y. Taluy
88. F. Bacon, SEÇME AFORİZMALAR, Çev. C. C. Çevik
89. W. Blake, MASUMİYET VE TECRÜBE ŞARKILARI, Çev. S. Özpallabıyıklar
90. F. M. Dostoyevski, YERALTINDAN NOTLAR, Çev. N. Y. Taluy
91. Prokopios, BİZANS'TIN GİZLİ TARİHİ, Çev. O. Duru
92. W. Shakespeare, OTHELLO, Çev. Ö. Nutku
93. G. de Villehardouin - H. de Valenciennes, IV. HAÇLI SEFERİ KRONİKLERİ, Çev. A. Berktaş
94. UPANİSHADLAR, Çev. K. Kaya
95. M. E. Han Galib, GALİB DİVÂNI, Çev. C. Soydan
96. J. Swift, ALÇAKGÖNÜLLÜ BİR ÖNERİ, Çev. D. Hakyemez
97. Sappho, FRAGMANLAR, Çev. Alovera
98. W. Shakespeare, KURU GÜRÜLTÜ, Çev. S. Sanlı
99. V. B. Ibañez, MAHŞERİN DÖRT ATLISI, Çev. N. G. Işık
100. H. James, GÜVERCİNİN KANATLARI, Çev. R. Hakmen
101. G. de Maupassant, GEZGİN SATICI, Çev. B. Onaran
102. Seneca, TROIALI KADINLAR, Çev. Ç. Dürüşken
103. H. de Balzac, BİR HAVVA KIZI, Çev. B. Kuzucuoğlu
104. W. Shakespeare, KRAL LEAR, Çev. Ö. Nutku
105. M. Shikibu, MURAKİ SHİKİBU'NUN GÜNLÜĞÜ, Çev. E. Esen

106. J. J. Rousseau, EMİLE, Çev. Y. Avunç
107. A. Dumas, ÜÇ SİLAHŞOR, Çev. V. Yalçınoklu
108. İ. S. Turgeniyev, RUDİN - İLK AŞK - İLKBAHAR SELLERİ, Çev. E. Altay
109. L. N. Tolstoy, SİVASTOPOL, Çev. M. Beyhan
110. J. W. von Goethe, YAŞAMIMDAN ŞİİR VE HAKİKAT, Çev. M. Kahrman
111. L. N. Tolstoy, DİRİLİŞ, Çev. A. Hacıhasanoğlu
112. H. de Balzac, SUYU BULANDIRAN KIZ, Çev. Y. Avunç
113. A. Daudet, PAZARTESİ HİKÂ YELERİ, Çev. S. E. Siyavuşgil
114. W. Shakespeare, SONELER, Çev. T. S. Halman
115. K. Mansfield, KATIKSIZ MUTLULUK, Çev. Oya Dalgıç
116. Ephesoslu Hipponaks, BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alovera
117. F. Nietzsche, ECCE HOMO, Çev. M. Tüzel
118. N. V. Gogol, MÜFETTİŞ, Çev. K. Karasulu
119. Nizâmü'l-Mülk, SİYASETNAME, Çev. M. T. Ayar
120. H. de Balzac, TILSIMLI DERİ, Çev. V. Yalçınoklu
121. F. M. Dostoyevski, STEPANÇIKOVO KÖYÜ, Çev. N. Y. Taluy
122. G. Sand, THÉRÈSE VE LAURENT, Çev. V. Yalçınoklu
123. W. Shakespeare, ROMEO VE JULIET, Çev. Ö. Nutku
124. F. Nietzsche, TRAGEDYANIN DOĞUŞU, Çev. M. Tüzel
125. Ovidius, AŞK SANATI, Çev. Ç. Dürüşken
126. P. J. Proudhon, MÜLKİYET NEDİR?, Çev. D. Çetinkasap
127. H. de Balzac, PIERRETTE, Çev. Y. Avunç
128. L. N. Tolstoy, KAFKAS TUTSAĞI, Çev. M. Beyhan
129. N. Copernicus, GÖKSEL KÜRELERİN DEVİNİMLERİ ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
130. N. V. Gogol, TARAS BULBA VE MİRGOROD ÖYKÜLERİ, Çev. E. Altay
131. W. Shakespeare, ON İKİNCİ GECE, Çev. S. Sanlı
132. A. Daudet, SAPHO, Çev. T. Yücel
133. F. M. Dostoyevski, ÖTEKİ, Çev. T. Akgün
134. F. Nietzsche, PUTLARIN ALACAKARANLIĞI, Çev. M. Tüzel
135. É. Zola, GERMINAL, Çev. B. Onaran
136. J. O. y Gasset, KİTİFLERİN AYAKLANMASI, Çev. N. G. Işık
137. Euripides, BAKKHALAR, Çev. S. Eyüboğlu
138. W. Shakespeare, YETER Kİ SONU İYİ BİTSİN, Çev. Ö. Nutku
139. N. V. Gogol, ÖLÜ CANLAR, Çev. M. Beyhan
140. Plutarkhos, LYKURGOS'UN HAYATI, Çev. S. Eyüboğlu - V. Günyol
141. W. Shakespeare, YANLIŞLIKLAR KOMEDYASI, Çev. Ö. Nutku
142. H. von Kleist, DÜELLO -Bütün Öyküler- Çev. İ. Kantemir
143. L. de Vega, OLMEDO ŞÖVALYESİ, Çev. Y. Ersoy Canpolat
144. F. M. Dostoyevski, EV SAHİBESİ, Çev. T. Akgün
145. W. Shakespeare, KRAL JOHN'UN YAŞAMI VE ÖLÜMÜ, Çev. H. Çalışkan

146. H. de Balzac, LOUIS LAMBERT, Çev. O. Rifat - S. Rifat
147. Mahmûd-ı Şebüsterî, GÜLŞEN-İ RÂZ, Çev. A. Gölpınarlı
148. Molière, KADINLAR MEKTEBİ, Çev. B. Tuncel
149. Catullus, BÜTÜN ŞİİRLERİ, Çev. Ç. Dürüşken - Alovera
150. Somadeva, MASAL IRMAKLARININ OKYANUSU, Çev. K. Kaya
151. Hafız-ı Şirâzî, HAFİZ DÎVÂNİ, Çev. A. Gölpınarlı
152. Euripides, YAKARICILAR, Çev. S. Sandalcı
153. W. Shakespeare-J. Fletcher, CARDENIO, Çev. Ö. Nutku
154. Molière, GEORGE DANDİN, Çev. S. Kuray
155. J. W. von Goethe, GENÇ WERTHER'İN ACILARI, Çev. M. Kahraman
156. F. Nietzsche, BÖYLE SÖYLEDİ ZERDÜŞT, Çev. M. Tüzel
157. W. Shakespeare, KISASA KISAS, Çev. Ö. Nutku
158. J. O. y Gasset, SİSTEM OLARAK TARİH, Çev. N. G. Işık
159. C. de la Barca, HAYAT BİR RÜYADIR, Çev. B. Sabuncu
160. F. Nietzsche, DİONYSOS DİTHYRAMBOSLARI, Çev. A. Cernel
161. L. N. Tolstoy, ANNA KARENİNA, Çev. A. Hacıhasanoğlu
162. G. de Maupassant, GÜZEL DOST, Çev. A. Özgüner
163. Euripides, RESOS, Çev. S. Sandalcı
164. Sophokles, KRAL OİDİPUS, Çev. B. Tuncel
165. F. M. Dostoyevski, BUDALA, Çev. E. Altay
166. W. Shakespeare, KRAL VIII. HENRY, Çev. H. Çalışkan
167. D. Diderot, KÖRLER ÜZERİNE MEKTUP - SAĞIRLAR ÜZERİNE MEKTUP, Çev. A. Cernel - D. Cernel
168. T. Paine, AKIL ÇAĞI, Çev. A. İ. Dalgıç
169. W. Shakespeare, VENEDİK TACİRİ, Çev. Ö. Nutku
170. G. Eliot, SILAS MARNER, Çev. F. Kâhya
171. H. de Balzac, MUTLAK PEŞİNDE, Çev. S. Rifat - O. Rifat - S. Rifat
172. W. Shakespeare, BİR YAZ GECESİ RÜYASI, Çev. Ö. Nutku
173. A. de Musset, MARIANNE'İN KALBI, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
174. F. M. Dostoyevski, ECİNNİLER, Çev. M. Beyhan
175. A. S. Puşkin, BORİS GODUNOV, Çev. Ö. Özer
176. W. Shakespeare, HIRÇIN KIZ, Çev. Ö. Nutku
177. İ. S. Turgenyev, DUMAN, Çev. E. Altay
178. Sophokles, ELEKTRA, Çev. A. Erhat
179. J. Austen, NORTHANGER MANASTIRI, Çev. H. Koç
180. D. Defoe, ROBINSON CRUSOE, Çev. F. Kâhya
181. W. Shakespeare - J. Fletcher, İKİ SOYLU AKRABA, Çev. Ö. Nutku
182. Platon, SOKRATES'İN SAVUNMASI, Çev. A. Çokona
183. L. N. Tolstoy, İNSAN NEYLE YAŞAR? , Çev. K. Karasulu
184. N. V. Gogol, EVLENME - KUMARBAZLAR, Çev. K. Karasulu
- 185-1. F. Nietzsche, İNSANCA, PEK İNSANCA, Çev. M. Tüzel
- 185-2. F. Nietzsche, KARIŞIK KANILAR VE ÖZDEYİŞLER, Çev. M. Tüzel
- 185-3. F. Nietzsche, GEZGİN VE GÖLGESİ, Çev. M. Tüzel
186. A. P. Çehov, AYI -Dokuz Kısa Oyun-, Çev. T. Akgün

187. J. M. Keynes, PARA ÜZERİNE BİR İNCELEME, Çev. C. Gerçek
188. H. Fielding, JOSEPH ANDREWS, Çev. F. B. Aydar
189. C. Brontë, PROFESÖR, Çev. G. Varım
190. Kalidasa, MALAVİKA VE AGNİMİTRA, Çev. H. D. Can
191. W. Shakespeare, NASIL HOŞUNUZA GİDERSE, Çev. Ö. Nutku
192. Aiskhylos, ZİNCİRE VURULMUŞ PROMETHEUS, Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat
193. E. Rostand, CYRANO DE BERGERAC, Çev. S. E. Siyavuşgil
194. É. Zola, YAŞAMA SEVİNCİ, Çev. B. Onaran
195. F. M. Dostoyevski, KUMARBAZ, Çev. K. Karasulu
196. S. Kierkegaard, FELSEFE PARÇALARI YA DA BİR PARÇA FELSEFE, Çev. D. Şahiner
197. Cicero, YÜKÜMLÜLÜKLER ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
198. D. Diderot, RAMEAU'NUN YEĞENİ, Çev. A. Cemgil
199. W. Shakespeare, KRAL V. HENRY, Çev. H. Çalışkan
200. L. N. Tolstoy, KREUTZER SONAT, Çev. A. Haçhasanoğlu
201. S. Kierkegaard, BAŞTAN ÇIKARICININ GÜNLÜĞÜ, Çev. N. Beier
202. Aisopos, MASALLAR, Çev. İ. Çokona
203. W. Shakespeare, CYMBELINE, Çev. Ö. Nutku
204. Aristoteles, ATINALILARIN DEVLETİ, Çev. A. Çokona
205. V. Hugo, BİR İDAM MAHKÖMÜNÜN SON GÜNÜ, Çev. V. Yalçınoklu
206. D. Diderot, FELSEFE KONUŞMALARI, Çev. A. Cemgil
207. W. Shakespeare, VERONALI İKİ SOYLU DELİKANLI, Çev. Ö. Nutku
208. Molière, İNSANDAN KAÇAN, Çev. B. Tuncel
209. L. N. Tolstoy, ÜÇ ÖLÜM, Çev. G. Ç. Kızılırmak
210. Stendhal, KIRMIZI VE SIYAH, Çev. B. Onaran
211. Feridüddin Attâr, İLÂHÎNÂME, Çev. A. Gölpinarlı
212. D. Diderot, KADERCİ JACQUES VE EFENDİSİ, Çev. A. Cemgil
213. V. Hugo, NOTRE DAME'İN KAMBURU, Çev. V. Yalçınoklu
214. W. Shakespeare, CORIOLANUS'UN TRAGEDYASI, Çev. Ö. Nutku
215. Euripides, MEDEA, Çev. A. Çokona
216. W. Shakespeare, TROILUS VE CRESSIDA, Çev. S. Eyüboğlu - M. Urgan
217. H. Bergson, GÜLME, Çev. D. Çetinkasap
218. W. Shakespeare, KIŞ MASALI, Çev. Ö. Nutku
219. Homeros, İLYADA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
220. Homeros, ODYSSEİA, Çev. A. Erhat - A. Kadir
221. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - I, Çev. H. Çalışkan
222. W. Shakespeare, KRAL IV. HENRY - II, Çev. H. Çalışkan
223. L. N. Tolstoy, İVAN İLYİÇ'İN ÖLÜMÜ, Çev. M. Beyhan
224. W. Shakespeare, AŞKIN EMEĞİ BOŞUNA, Çev. Ö. Nutku
225. W. Shakespeare, AŞK VE ANLATI ŞİİRLERİ, Çev. T. S. Halman
226. C. Goldoni, SEVGİLİLER, Çev. N. Adabağ - L. Tecer
227. F. M. Dostoyevski, BEYAZ GECELER, Çev. B. Zeren
228. Sophokles, ANTİGONE, Çev. A. Çokona

229. W. Shakespeare, TITUS ANDRONICUS, Çev. Ö. Nutku
230. L. N. Tolstoy, ÇOCUKLUK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
231. M. Y. Lermontov, HANÇER - Seçme Şiir ve Manzumeler, Çev. A. Behramoğlu
232. Sophokles, TRAKHİSLİ KADINLAR, Çev. A. Çokona
233. W. Shakespeare, II. RICHARD, Çev. Ö. Nutku
234. Sun Zi (Sun Tzu), SAVAŞ SANATI, Çev. P. Otkan - G. Fidan
235. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - I, Çev. Ö. Nutku
236. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - II, Çev. Ö. Nutku
237. W. Shakespeare, KRAL VI. HENRY - III, Çev. Ö. Nutku
238. J. W. von Goethe, ALMAN GÖÇMENLERİN SOHBETLERİ, Çev. T. Tayanç
239. W. Shakespeare, WINDSOR'UN ŞEN KADINLARI, Çev. H. Çalışkan
240. GILGAMIŞ DESTANI, Çev. S. Maden
241. C. Baudelaire, ÖZEL GÜNCELER - APAÇIK YÜREĞİM, Çev. S. Maden
242. W. Shakespeare, FIRTINA, Çev. Ö. Nutku
243. İbn Kalânîsî, ŞAM TARİHİNE ZEYL, Çev. O. Özatağ
244. Yusuf Has Hacib, KUTADGU BİLİĞ, Çev. A. Çakan
245. L. N. Tolstoy, İLK GENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
246. Sophokles, PHİLOKTETES, Çev. A. Çokona
247. K. Kolomb, SEYİR DEFTERLERİ, Çev. S. Maden
248. C. Goldoni, LOKANTACI KADIN, Çev. N. Adabağ
249. Plutarkhos, THESEUS - ROMULUS, Çev. İ. Çokona
250. V. Hugo, SEFİLLER, Çev. V. Yalçıntoklu
251. Plutarkhos, İSKENDER - SEZAR, Çev. İ. Çokona
252. Montesquieu, İRAN MEKTUPLARI, Çev. B. Günen
253. C. Baudelaire, KÖTÜLÜK ÇİÇEKLERİ, Çev. S. Maden
254. İ. S. Turgenyev, HAM TOPRAK, Çev. E. Altay
255. L. N. Tolstoy, GENÇLİK, Çev. A. Hacıhasanoğlu
256. Ksenophon, ANABASİS - On Binler'in Dönüşü-, Çev. A. Çokona
257. A. de Musset, LORENZACCIO, Çev. B. Günen
258. É. Zola, NANA, Çev. B. Onaran
259. Sophokles, AİAS, Çev. A. Çokona
260. Bâkî, DÎVÂN, Çev. F. Öztürk
261. F. Nietzsche, DAVID STRAUSS, İTİRAFÇI VE YAZAR, Çev. M. Tüzel
262. F. Nietzsche, TARİHİN YAŞAM İÇİN YARARI VE SAKINCASI, Çev. M. Tüzel
263. F. Nietzsche, EĞİTİCİ OLARAK SCHOPENHAUER, Çev. M. Tüzel
264. F. Nietzsche, RICHARD WAGNER BAYREUTH'TA, Çev. M. Tüzel
265. A. de Musset, ŞAMDANCI, Çev. B. Tuncel - S. Eyüboğlu
266. Michelangelo, CENNETİN ANAHTARLARI, Çev. T. S. Halman
267. D. Diderot, RAHİBE, Çev. A. Cerngil
268. Edib Ahmed Yüknêkî, ATEBETÜ'L-HAKAYİK, Çev. A. Çakan
269. İ. S. Turgenyev, BAŞKANIN ZİYAFETİ - PARASIZLIK - BEKÂR, Çev. N. Y. Taluy

270. Aristoteles, POETİKA -Şiir Sanatı Üzerine-, Çev. A. Çokona - Ö. Aygün
271. Hippokrates, AFORİZMALAR, Çev. E. Çoraklı
272. G. Leopardi, ŞARKILAR, Çev. N. Adabağ
273. Herodas, MİMOSLAR, Çev. Alovera
274. Molière, HASTALIK HASTASI, Çev. B. Günen
275. Laozi, TAO TE CHİNG -DAO DE JİNG-, Çev. S. Özbey
276. BÂBİL YARATILIŞ DESTANI -Enuma Eliş-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
277. M. Shelley, FRANKENSTEIN YA DA MODERN PROMETHEUS, Çev. Y. Yavuz
278. Erasmus, DELİLİĞE ÖVGÜ, Çev. Y. Sivri
279. A. Dumas, SAINTE-HERMINE ŞÖVALYESİ, Çev. H. Bayrı
280. Sophokles, OİDİPUS KOLONOSTA, Çev. A. Çokona
281. A. Dumas, SİYAH LALE, Çev. V. Yalçınoklu
282. A. Sewell, SİYAH İNCİ, Çev. A. Berktaş
283. C. Marlowe, PARİSTE KATLİAM, Çev. Ö. Nutku
284. F. Nietzsche, İYİNİN VE KÖTÜNÜN ÖTESİNDE, Çev. M. Tüzcel
285. C. Marlowe, KARTACA KRALİÇESİ DİDO, Çev. Ö. Nutku
286. Hesiodos, THEOGONİA -İŞLER VE GÜNLER, Çev. A. Erhat - S. Eyüboğlu
287. Horatius, ARS POETICA -Şiir Sanatı-, Çev. C. C. Çevik
288. W. Shakespeare, ÇİFTE İHANET, Çev. Ö. Nutku
289. Molière, KİBARLIK BUDALASI, Çev. B. Günen
290. Semonides ve Alın İambos Şairi, ŞİİRLER VE BÜTÜN FRAGMANLAR, Çev. Alovera
291. D. Defoe, VEBA YILI GÜNLÜĞÜ, Çev. İ. Kantemir
292. O. Wilde, ÖNEMSİZ BİR KADIN, Çev. P. D. Deveci
293. L. N. Tolstoy, EFENDİ İLE UŞAĞI, Çev. A. Hacıhasanoğlu
294. H. de Balzac, VADİDEKİ ZAMBAK, Çev. V. Yalçınoklu
295. C. Marlowe, MALTALI YAHUDİ, Çev. Ö. Nutku
296. H. Melville, KATİP BARTLEBY, Çev. H. Koç
297. Cicero, YASALAR ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
298. E.T.A. Hoffman, MATMAZEL DE SCUDÉRY, Çev. G. Zeyinoğlu
299. SÜMER KRAL DESTANLARI, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
300. L. N. Tolstoy, SAVAŞ VE BARIŞ, Çev. T. Akgün
301. Plutarkhos, DEMOSTHENES - CİCERO, Çev. İ. Çokona
302. Farabî, İDEAL DEVLET, Çev. A. Arslan
303. C. Marlowe, II. EDWARD, Çev. Ö. Nutku
304. Montesquieu, KANUNLARIN RUHU ÜZERİNE, Çev. B. Günen
305. Cicero, YAŞLI CATO VEYA YAŞLILIK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
306. Stendhal, PARMA MANASTIRI, Çev. B. Onaran
307. A. Daudet, DEĞİRMENİMDEN MEKTUPLAR, Çev. S. E. Siyavuşgil
308. Euripides, İPHİGENİA AULİSTE, Çev. A. Çokona
309. Euripides, İPHİGENİA TAURİSTE, Çev. A. Çokona
310. Pascal, DÜŞÜNCELER, Çev. D. Çetinkasap
311. M. de Staël, ALMANYA ÜZERİNE, Çev. H. A. Karahasan

312. Seneca, BİLGENİN SARSILMAZLIĞI ÜZERİNE- İNZİVA ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
313. D. Hume, İNSANIN ANLAMA YETİSİ ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA, Çev. F. B. Aydar
314. F. Bacon, DENEMELER -Güvenilir Öğütler ya da Meselelerin Özü-, Çev. C. C. Çevik - M. Çakan
315. BABİL HEMEROLOJİ SERİSİ -Uğurlu ve Uğursuz Günler Takvimi-, Çev. S. F. Adalı - A. T. Görgü
316. H. Walpole, OTRANTO ŞATOSU, Çev. Z. Avcı
317. İ. S. Turgenyev, AVCININ NOTLARI, Çev. E. Altay
318. H. de Balzac, SARRASINE, Çev. A. Berktaş
319. Farabi, MUTLULUĞUN KAZANILMASI, Çev. A. Arslan
320. M. Luther, DOKSAN BEŞ TEZ, Çev. C. C. Çevik
321. F. Rabelais, PANTAGRUEL, Çev. N. Yıldız
322. Kritovulos, KRİTOVULOS TARİHİ, Çev. A. Çokona
323. C. Marlowe, BÜYÜK TİMURLENK I-II, Çev. Ö. Nutku
324. Ahmedî, İSKENDERNÂME, Çev. F. Öztürk
325. M. Aurelius, KENDİME DÜŞÜNCELER, Çev. Y. E. Ceren
326. Cicero, DOSTLUK ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
327. DEDE KORKUT HİKÂYELERİ, Çev. A. Çakan
328. Aristophanes, PLOUTOS, Çev. E. Gören-E. Yavuz
329. É. Zola, HAYVANLAŞAN İNSAN, Çev. A. Özgüner
330. RİGVEDA, Çev. K. Kaya
331. S. T. Coleridge, YAŞLI DENİZCİNİN EZGİSİ, Çev. H. Koçak
332. A. Dumas, MONTE CRISTO KONTU, Çev. V. Yalçınoklu
333. L.N. Tolstoy, KAZAKLAR, Çev. M. Beyhan
334. O. Wilde, DORIAN GRAY'IN PORTRESİ, Çev. D. Z. Batumlu
335. İ.S. Turgenyev, KLARA MİLİÇ, Çev. C. D. Akyüz
336. R. Apollonios, ARGONAUTİKA, Çev. A. Çokona
337. S. Le Fanu, CARMILLA, Çev. Y. Yavuz
338. Seneca, MUTLU YAŞAM ÜZERİNE-YAŞAMIN KISALIKI ÜZERİNE, Çev. C. C. Çevik
339. F. Engels, AİLENİN, DEVLETİN VE ÖZEL MÜLKİYETİN KÖKENİ, Çev. M. Tüzel
340. T. L. Peacock, KARABASAN MANASTIRI, Çev. Y. Yavuz
341. H. von Kleist, AMPHİTRYON, Çev. M. Kahraman
342. H. de Balzac, EUGÉNIE GRANDET, Çev. V. Yalçınoklu
343. W. Whitman, ÇİMEN YAPRAKLARI, Çev. F. Öz
344. Montesquieu, ROMALILARIN YÜCELİK VE ÇÖKÜŞÜNÜN NEDENLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER, Çev. B. Günen
345. Beaumarchais, SEVILLA BERBERİ VEYA NAFİLE TEDBİR, Çev. B. Günen
346. W. James, PRAGMATİZM, Çev. F. B. Aydar
347. Euripides, ANDROMAKHE, Çev. A. Çokona

348. Farabî, İLİMLERİN SAYIMI, Çev. A. Arslan
349. G. Büchner, DANTON'UN ÖLÜMÜ, Çev. M. Tüzel
350. GILGAMIŞ HİKÂYELERİ, Çev. S. F. Adalı-A. T. Görgü
351. Aristophanes, KADIN MEBUSLAR, Çev. E. Gören-E. Yavuz
352. S. Empricus, PYRRHONCULUĞUN ESASLARI, Çev. C. C. Çevik
353. H. de Balzac, GORIOT BABA, Çev. V. Yalçıntoklu
354. G. E. Lessing, DÜZYAZI FABLLAR, Çev. Z. Aksu Yilmazer
355. Epiktetos, ENKHEIRIDION, Çev. C. C. Çevik
356. DHAMMAPADA, Çev. K. Kaya
357. Voltaire, SADIK VEYA KADER -BİR DOĞU MASALI-, Çev. B. Günen
358. Platon, PHAİDROS, Çev. A. Çokona
359. Beaumarchais, FİGARO'NUN DÜĞÜNÜ VEYA ÇILGIN GÜN, Çev. B. Günen
360. J. Cazotte, ÂŞIK ŞEYTAN, Çev. A. Terzi
361. V. Hugo, DENİZ İŞÇİLERİ, Çev. V. Yalçıntoklu
362. SUTTANİPATA, Çev. K. Kaya
363. T. Paine, SAĞDUYU, Çev. Ç. Öztekin
364. J. H. Bernardin de Saint-Pierre, PAUL İLE VIRGINIE, Çev. İ. Atay
365. F. Hebbel, JUDITH, Çev. A. Fırat
366. Leukippos-Demokritos, ATOMCU FELSEFE FRAGMANLARI, Çev. C. C. Çevik
367. G. W. Leibniz, MONADOLOJİ, Çev. D. Çetinkasap
368. C. Dickens, DAVID COPPERFIELD, Çev. M. Arvas
369. G. Apollinaire, İKİ KIYININ AVARESİ, Çev. N. Özyıldırım
370. Aristoteles, RETORİK, Çev. A. Çokona
371. Herakleitos, FRAGMANLAR, Çev. C. C. Çevik

Paul Lafargue (1842-1911): Fransız Marksist, iktisatçı, gazeteci, yazar. Tıp öğrenimi gördü, Londra'da Marx ve Engels ile tanıştı, Birinci Enternasyonal'e katıldı. 1868'de Karl Marx'ın kızı Laura ile evlendi. Paris Komünü'nde faal bir rol aldı. Jules Guesde ile birlikte temellerini attığı Fransız İşçi Partisi'nin en etkili liderlerinden biri oldu. Keskin, yer yer ironik bir dille kaleme aldığı Tembellik Hakkı, ilk kez 1880 yılında haftalık Égalité dergisinde tefrika edildi, 1883 yılındaysa cezaevindeyken eklediği birkaç notla birlikte tekrar yayımlandı. Lafargue Tembellik Hakkı'nda sadece kapitalizmi değil çalışma dogmasıyla baştan çıkarıldığını söylediği proleteriyayı da sertçe eleştirir. Zorunlu çalışmayı kapitalist toplumda her tür entelektüel soysuzlaşmanın, organik bozulmanın sebebi sayar. Lenin'in Marksizm'in en yetenekli ideologlarından biri olarak andığı Lafargue, yaşlılığın zihin ve bedende yol açacağı yıkıma katlanmamak için 1911 yılında eşi Laura Marx ile birlikte intihar ederek yaşamına son verdi.

Ali Berktaş (1960): Oyun yazarı, çevirmen. Kerbelâ adlı oyunu ile 1996'da Yunus Emre Oyun Yarışması Büyük Ödülü'nü kazandı. Bu oyun Ankara Devlet Tiyatrosu ve İstanbul Şehir Tiyatroları'nda Ayşe Emel Mesci tarafından sahneye kondu. Benim Meskenim Dağlardır adlı oyunu Ankara Sanat Tiyatrosu'nda sahneye kondu. Meyerhold'un tiyatro konusunda yazdıklarıyla, hakkında yayımlanmış yazıları ve belgeleri Tiyatroda Devrim ve Meyerhold'da bir araya getirdi. Edebiyat, tarih ve felsefe çevirileri arasında Mircea Eliade'nin Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, André Malraux'nun İnsanlık Durumu, Amin Maalouf'un Semerkant, Doğu'dan Uzakta, Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri, Uygarlıkların Batışı, Emile Durkheim'in Sosyoloji Dersleri, Ivo Andrić'in Ömer Paşa, Charles Baudelaire'in Modern Hayatın Ressamı adlı eserleri yer alıyor.

